

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF

OSZTÁLYTITKÁR.

XXI. KÖTET. 2. SZÁM.

A NYELVÚJÍTÁS GYŐZELME

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

IRTA

VÁCZY JÁNOS

L. TAG.

(Főlolvastatott a M. Tud. Akadémia 1908 nov. 30-iki ülésében.)

Ára 1 kor. 60 fillér.

BUDAPEST.

1909.

Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből.

- I. k. I. *Télfy*: Solon adótörvényéről. 20 f. — II. *Télfy*: Adalékok az attikai törvénykönyvhöz. 20 f. — III. *Tárkányi*: A legújabb magyar Szentírásról. 40 f. — IV. *Szász K.*: A Nibelungének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. 20 f. — V. *Toldy F.*: Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása. 20 f. — VI. *Vámbéry*: A keleti török nyelvről. 20 f. — VII. *Imre S.*: Geleji Katona István főleg mint nyelvész. 60 f. — VIII. *Bartalus*: A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Hangjegyekkel. 1 K 20 f. — IX. *Toldy*: Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 1 K 20 f. — X. *Brassai*: A magyar bővített mondat. 40 f. — XI. *Bartalus I.*: A felsőaustriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. 40 f. (1867—1869.)
- II. k. I. *Mátyás G.*: A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. 20 f. — II. *Szász K.*: A tragikai felfogásról. 40 f. — III. *Joannovics*: Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. 40 f. — IV. *Finály*: Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. 40 f. — V. *Télfy*: Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. 40 f. — VI. *Zichy A.*: Q. Horatius satirái. 40 f. — VII. *Toldy*: Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. 80 f. — VIII. *Gr. Kuun G.*: A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. 40 f. — IX. *Szilády*: Magyar szöfjeztegetések. 20 f. — X. *Szenássy S.*: A latin nyelv és dialektusai. 60 f. — XI. *Szilády Áron*: A defterekről. 40 f. — XII. *Szvorennyi J.*: Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. 20 f. (1869—1872.)
- III. k. I. *Brassai*: Commentator commentatus, Törölzatos Horatius satiráinak magyarázói után. 80 f. — II. *Szabó K.*: Apáczai Cséri János Baresai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. 20 f. — III. *Szabó I.*: Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. 20 f. — IV. *Vadnai*: Az első magyar társadalmi regény. 40 f. — V. *Finály*: Emlékbeszéd Engel József felett. 20 f. — VI. *Barna F.*: A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. 80 f. — VII. *Riedl Sz.*: Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. 20 f. — VIII. *Dr. Goldziher I.*: A nemzetiségi kérdés az araboknál. 60 f. — IX. *Riedl Sz.*: Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. 20 f. — X. *Gr. Kuun G.*: Adalékok Krim történetéhez. 40 f. — XI. *Riedl Sz.*: Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. 40 f. (1872—1873.)
- IV. k. I. *Brassai*: Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvéről különös tekintettel a magyarra. 80 f. — II. *Bálinth G.*: Jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. 40 f. — III. *Bartal A.*: A classica philologiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak művelése hazánkban. 80 f. — IV. *Barna F.*: A határozott és határozatlan mondatról. 40 f. — V. *Dr. Goldziher I.*: Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. 40 f. — VI. *Hunfalvy P.*: Jelentések: 1. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. — II. *Budenz J.*: A németországi philologok és tanférfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. 30 f. — VII. *Fogarasi J.*: Az új szókról. 30 f. — VIII. *Toldy F.*: Az új magyar orthologia. 30 f. — IX. *Barna F.*: Az ik-es igékről. 30 f. — X. *Szarvas G.*: A nyelvújításról. 30 f. (1873—1875.) — V. k. I. *Barna F.*: Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. 50 f. — II. *Brassai S.*: A neo- és palaeologia ügyében. 60 f. — III. *Barna F.*: A hangsúlyról a magyar nyelvben. 60 f. — IV. *Ballagi M.*: Brassai és a nyelvújítás. 30 f. — V. *Szász K.*: Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. 50 f. — VI. *Bartalus I.*: Művészet és nemzetiség. 40 f. — VII. *Télfy I.*: Aeschylos. 1 K 60 f. — VIII. *Barna F.*: A mutató névmás hibás használata. 20 f. — IX. *Imre S.*: Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. 1 K 20 f. — X. *Arany L.*: Bércey Károly emlékezete. (1875—1876.) — VI. k. I. *Mayr A.*: A lágy aspiráták kiejtéséről a zendben. 20 f. — II. *Bálint G.*: A mandsuk szertartásos könyve. 20 f. — III. *Dr. Barna I.*: A rómaiak satirájáról és satirairóikról. 40 f. — IV. *Dr. Goldziher I.*: A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. 1 K. — V. *Szász K.*: Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. 20 f. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi I.* II. *Vasváry K.* III. *Révész I.* 1 K 20 f. — VII. *Bartalus*: Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. 20 f. — VIII. *Barna*: A mordvaik történelmi viszontagságai. 40 f. — IX. *Télfy*: Eranos. 40 f. — X. *Joannovics*: Az ik-es igékről. 80 f. (1876.) — VII. k. I. *Barna F.*: Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. 1 K. — II. *Budenz J.*: Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasonlítása. 20 f. — III. *Zichy A.*: Lessing. 40 f. — IV. *Barna F.*: Kapcsolat a magyar és szuomi

A
NYELVÚJÍTÁS GYŐZELME

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

IRTA

VÁCZY JÁNOS

L. TAG.

(Fölolvastatott a M. Tud. Akadémia 1908 nov. 30-iki ülésében.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1909.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A nyelvújítás győzelme.

Legelső szavam a Tekintetes Akadémiához a hálás köszönet szava, a miért eddigi törekvéseimet méltányolva tagjai közé választott. Innen-onnan negyed százada, hogy a szellemi megújhódás korával foglalkozom, különösen a nyelvújítással, a melynek eddig inkább csak nyelvészeti oldalát vizsgálták íróink, holott az általános művelődés szempontjából még sokkal fontosabb e kérdés, mint tisztán nyelvészetileg. Szabad legyen tehát ez alkalommal a nyelvújítást irodalomtörténeti oldaláról tárgyalnom s vizsgálnom azon okokat, a melyek a XIX. század második évtizedének végével a nyelvújító harc befőzésére hatottak és diadalát biztosították. Már KÖLCSEY rámutatott a nyelvújítás rendkívüli hatására, midőn a nemzeti életben véghez ment «jól-tévő egyetemi változások» forrását a nyelvújító törekvésekben látta. KAZINCZY egyenesen a szellemi haladás föltételéül tekintette s működésének minden ágát oda irányozta, hogy e haladás útjait egyengesse s alapját megszilárdítsa.

A nemzeti lélek ősi jelleme, a mely a fejlődés tényezőit önmagában kereste s önmagából merítette, ekkor ütközött össze leghevesebben először azon felfogással, mely a magyar műveltséget az általános európai műveltség gyökérszálaival igyekezett szorosabban összekapcsolni s a régi magyar szellemet az idegennel kibékíteni. Amannak a Dunán túli írók köre, különösen VERSEGHY FERENCZ, HORVÁTH ENDRE, PÁPAY SÁMUEL, KISFALUDY SÁNDOR, továbbá gr. TELEKI LÁSZLÓ, KULCSÁR ISTVÁN és BEREGSZÁSZI NAGY PÁL voltak legerősebb támogatói, emennek KAZINCZY és tanítványai. A küzdelem hevében mind a két fél túlment a kellő határon; amazok az újításnak oly módjait is gyanakodva fogadták, a melyeket minden nagy író példája igazol; például BEREGSZÁSZI a *külváros*, *koronaőr*, *rom* szókat még 1821-ben is

érthetetleneknek, «bitang szóknak» mondja; emezek viszont az idegen szókat seregestül ültették át nyelvünkbe s élő gyökér nélkül alkotni új szókat is megengedhetőnek tartották, ha a szükség kívánta.

De az irodalmi fejlődés lassankint elsímítja az ellentéteket, s KAZINCZY részint a maga, részint társainak túlzásain okúlva s kivált HORVÁTH ENDRE és KÖLCSEY bírálatainak engedve nem habozott ellenfeleinek ítéletét komolyabban fontolóra venni s kijelenteni, hogy a kik nyelvünket az erőszakos újításoktól féltik, szintén tiszteletreméltó okokból védelmezik a nyelv ősi szellemét. «Végre ott vagyunk — írja KAZINCZY BAY Györgynek 1822. nov. 16-dikán — hogy a kuczik férfiai nem mernek zúgolódni; azok pedig, a kik igenis bátran szaladának ki a kuczikból s gyakorta orra is buktak, mint jó magam, látják, hogy kell, kell *merni*, de a kuczikból kiáltozókra is kell hallgatni, mert olykor ők is jót mondanak. S a nyelv a maga egyszínűségéből kilépe s a maga sokszínűségében ragyog.»*)

Míg azonban az ellentétes felfogások merevsége ennyire símúlt, az ellenfelek hatalmas csapásokat mértek egymásra, s a harc izgalmai mind a két párt sorait ingadozókká tették. SÍPOS JÓZSEF, az *Ó és új magyar* szerzője, a KAZINCZY bírálatára írt *Véleményében***) már csak a könnyen érthetőséget kívánja az új szóktól, a melyeket, «a mikor csak lehet,» a nyelv törvényei szerint óhajt képeztetni s értelmöket mindjárt az első használat alkalmával úgy magyaráztatni meg, hogy az új szót mindenki megérthesse. Bevallja maga is, hogy az *Ó és új magyar* «elein ért, nem tökéletes ízű gyümölcs,» bár úgy hiszi, hogy munkáját még senki sem bírálta alaposan; mert ő nem az egyes szókat, hanem az idegen szólásokat hibáztatta. Viszont az újításnak egyik legbátrabb harczosa, KÖLCSEY is mestere ellen fordul s mintegy ismételve HORVÁTH ENDRE véleményét, az egész küzdelmet kárhoztatja és semmit sem óhajt inkább, mint a nyelvújító harc megszüntét. SZEMERE PÁL, a ki először mondja KAZINCZY pályáját nyelvünk fejlődése szempontjából korszakalkotónak,

*) *Kazinczy F. Levelezése*, XVIII. köt. 195. l.

**) *Vélemény a nyelv-mívelés dolgában. Tudományos Gyűjtemény*, 1818. évf. II. f. 89—94. l.

szintén elhallgat; HELMECZY elméleti okait a BERZSENYI műveinek második kiadását bevezető értekezésében kimerítette s csak a gyakorlatban folytatta merészségeit; SZENTMIKLÓSSY ALAJOST pedig, a ki mindjárt a *Tudományos Gyűjtemény* megindulásával KAZINCZY új szavait oly hévvel védelmezte, *) *A Recensiokról* szóló czikk szinte nevetségessé akarta tenni; **) DÖBRENTAI GÁBOR és DESSEWFY JÓZSEF pedig egyenesen felszólítják a széphalmi vezért, hogy irodalmunk érdekében tegye le fegyvereit, vessen véget a harcznak és ne kockáztassa az elért sikert.

Íme a fordulat a nyelvújítás küzdelmében, a mely innentől fogva sebes léptekkel közeledik a győzelemhez. Az ellenfél a nyelv törvényei szerint való újítás elfogadásával határozottan megjelöli a józan mérséklet érintkező pontjait, s az újítóknak kell ez érintkezést lehetővé tenniök túlzásaik beismerésével s a nyelvszokás követelményeinek tiszteletben tartásával. De mivel az újítók elvei nemzetünk szellemi haladásával s nyelvünk művelésével szoros kapcsolatban voltak: a harc diadalát nemcsak KAZINCZY és gr. TELEKI JÓZSEF nagyfontosságú tanulmányai, hanem egyszersmind a gyakorlati élet, a széphalmi vezér eszméinek és törekvéseinek alapján megindult újabb irodalmi fejlődés is biztosította még az elméleti viták megszünte előtt. A gyakorlat nyomon követte az elméletet, s a folyóiratok, leginkább pedig a *Hebe* és *Aurora* megindulása eldöntötte a harcot, úgyhogy a megalakult Akadémiának már csak a befejezett tényekkel kellett számolnia.

I.

A nyelvújítás védelme Kazinczy fejtegetéseiben. Kis János véleménye; gr. Teleki László. Pethe Ferencz tévedése. Kazinczy fordításainak bírálatá. B. Retzer József. A nyelvszokás és Horváth E. s Kisfaludy S. támadásai. Hogyan törekszik Kazinczy az ellentéteket kibékíteni eredeti műveivel? Kazinczy mint a vélemény szabadság buzgó hirdetője. Utolsó nevezetes tanulmánya és hatása. Gr. Teleki József pályaműve. Az ellenfelek közeledése. A küzdelem befejezése az elméletben.

Mióta KAZINCZY a DAYKA és BÁRÓCZY életrajzában a nyilvánosság előtt is védelmére kelt a nyelvújításnak: a magyar írók

*) U. o. 1818. évf. III. f. 78—82. l.

**) U. o. 1818. évf. VI. f. 3—32. l.

határozottan két pártra oszlottak, s a harc izgalmai évről-évre hevesebbek lettek. A régiség védelmezői voltakép csak most látták, hogy a megindult küzdelem sokkal mélyebben érinti az egész nemzeti életet, semmint előbb sejtették. Ezért a különféle irodalmi körökben, Pesten a KULCSÁR ISTVÁN házánál, a Dunán túl, Debreczenben, Sárospatakon és Erdélyben most szervezkedtek ellene, hogy a veszedelmes idegenszerűségek terjedését megakadályozzák. KULCSÁR ISTVÁN részint a *Hazai és Külföldi Tudósítások* egész szellemével, részint évenként hirdetett pályadíjaival, a Marczibányi-intézet jutalomtételeivel a nyelvművelés vizsgálatára buzdították íróinkat; de a legkiválóbbak egyelőre tartózkodtak színt vallani.

KIS JÁNOS, KAZINCZY leghívebb társa, az első egyike, a ki e fontos kérdésről nyilatkozik 1814. okt. 7. KAZINCZYHOZ intézett levelében,*) elfogadva az újítás elvét, de a gyakorlatban sokkal több mérsékletre intve, mint a mennyit KAZINCZY fordításai mutattak. Világosan kimondja, hogy «a magyar nyelvet kell új szókkal és szólásmódokkal gazdagítani, mert szegény;» de az újítás módjaira nézve a régi és népnyelv szépségeit kívánja mindenek előtt számba venni, összegyűjteni s alkalmazni és azután az idegen nemzetektől kölcsön kérni. Ha az ő felfogását követi az író, ritkábban szorúl vadonatúj szóra, de azért az új szó alkotását sem kerülheti el; csakhogy a nyelv törvényei szerint származtatás és összetétel útján képezzon új szokat; mert az olyan szókkal, a melyeknek gyökere nem él a nyelvben (*rény, lény*), vagy a melynek származását ki nem ismerhetni (*szellem, szerény*), ritkán boldogúlhat. Az új szokat nem egykönnyen kedveli meg a közönség, mivel természeténél fogva általában idegenkedik az újítástól, a melyet a nyelvben egyenesen «fertőzés»-nek mond, ha értelme nem eléggé világos. «Különösen — írja — a magyar valamint minden jussára, úgy nyelvére nézve is felette féltékeny s minden újítást szabadsága sérelmének néz.» Minden jó író tegyen hát próbákat s a mások kísérleteit részrehajlás nélkül vizsgálja meg, s a mi így elfogadható, használja. Ekképen az írók megóvják nyelvüket az erőszakos újításoktól. Igaz, hogy néha a széphangzás, vagy bizo-

*) *Kazinczy F. levelezése*, XII. köt. 239–241. l.

nyos árnyalati különbség is javalhatja az új szó használatát, a hosszú szók megrövidítését, a rút alakúaknak szebbekkel való fölcserélését; de általában óvakodjék az író a nyelv ősi szellemét megsérteni a már meghonosodott idegen szóknak német mintára való visszafordításával vagy a kemény hangok üldözésével (*theátrum* és nem *theater*, *sympathia* és nem *sympathie*, *tónus* és nem *tón*; *sompolyog* és nem *szompolyog*). Finom stilérzéssel emeli ki KIS JÁNOS, hogy némely szók hosszabb és rövidebb alakjukban egyaránt használhatók az írásmű természete szerint: *békeség* — *béke*; *háladatosság* — *hála*, stb.

KIS JÁNOSnak e véleménye nem elégithette ki a széphalmi mestert; mert KIS JÁNOS épen abból a szempontból hibáztatta az új szók alkotását, a melyből KAZINCZY egyenesen sürgette. KIS JÁNOS azért mondja az új szót károsnak, mert a nép sem magát az új szót, sem az általa kifejezett fogalmat nem ismeri, holott KAZINCZY szerint épen az új szó gazdagíthatja a nemzet eszméit, mert az új szó révén oly eszmét is megismer, a melyről addig sejtelve sem volt. Emellett aztán KIS JÁNOS ha elismeri is halaszthatatlan szükség esetén az új szó alkotásának jogát a hozzáértő írónál, nyíltan kimondja, hogy «a nyelvújításban tovább érünk, ha lassan járunk». Ezért az erőszakos újítást merőben kárhoztatja, mivel szerinte nem kell attól tartani, hogy «az újítások és jobbitások ideje a mi időnkkel egészen elmúlik; valamíg jó íróink írni fognak, mindig szépül nyelvünk s annál inkább s annál észrevehetőbben fog szépülni, mennél nagyobb elmék lesznek az írók».

Évek mulva, midőn a harc már szűnő félben volt is, újra ismételte KIS JÁNOS e véleményét. «Nyelvünkben az újításokat — írja 1822. ápr. 12-dikéről — elmúlhatatlanul szükségeseeknek tartom, ha azt ki akarjuk művelni. Maradékainknak még többet kell rajta újítani, mint eddig újított». Hogy ő nem követte az újítókat, ez onnan van, mert «arra magát alkalmatlannak érezte; oda több genie kell, mint neki volt».*) KIS JÁNOSnak e most vázolt felfogása nem változott a küzdelem hevében sem. Ugyanez észrevételeket tette közzé még 1825-ben is a *Tudományos Gyűj-*

*) Kazinczy F. Levelezése, XVIII. köt. 74. l.

teményben névtelenül; ¹⁾ sőt a *Felsőmagyarországi Minervában* ²⁾ megjelent értekezésében sem látta szükségesnek régi meggyőződéséből bármit engedni.

KIS JÁNOS véleményét ismétli gr. TELEKI LÁSZLÓ is az 1816. jan. 16-dikán KAZINCZYHOZ intézett levelében; de az újítást szűkebb korlátok közé szorítja. ³⁾ A szókincs bővítésére nézve, a rövidítésen, gyökérelvonáson kívül ugyanazon módokat ajánlja, mint KIS JÁNOS, csak a mesterszókra nézve tanítja, hogy nagy részöket egyszerűen átvehetjük az idegen nyelvekből. Azonban míg KIS JÁNOS szerint az idegen szólásmódok meghonosítása nagyobb nyeresége a nyelvnek, mint az új szó alkotása, TELEKI LÁSZLÓ — a szöveget fején találva — éppen az idegen szólásmódokat hibáztatja, mert nem lehet minden nyelvet egyforma kifejezésbeli gazdagságra mívelni. S erre — mint véli — nincs is szükség, mivel egyik nyelv a közélet és társalkodás, másik a gazdaság, ipar és kereskedelem fogalmaiban gazdagabb eredeti természeténél vagy a nemzet közállapotánál fogva. «Az a vélekedésem — írja TELEKI LÁSZLÓ — hogy ne legyünk ott szóteremtők, a hol nem kell, s ha mégis azok akarunk lenni, keveset teremtsünk egyszerre, ne tarkítsuk azzal nyelvünket, s azonban mégis úgy teremtsünk, hogy a nyelv geniusa, a nyelv tisztasága általa ne romoljon. Így célunkat elérjük, nyelvünket bővítjük s nem romtunk azért, hogy építhessünk». A világért sem ura tehát az író a nyelvnek, mint KAZINCZY hirdette, hanem csak gondozója, pallérozója. Ugyanezt a tant hibáztatja BERECSZÁSZI NAGY PÁL is *Dissertációjában* s nem sokára HORVÁTH ENDRE és KISFALUDY SÁNDOR. Mondhatni, alig ejtett ki KAZINCZY egyetlen szót a nyelvújítás harcában, a melyet jobban felkaptak s a mely ellen nagyobb hévvel küzdöttek volna az ellentáborban; pedig a mint KAZINCZY értette s a világirodalom nagy alakjainál tanulta, helyesen vélekedett. KAZINCZY a különféle stílfajok természetéből indult ki s legalább azt a rég vitatott elvet sikerült az ellenfél felfogása szerint is tisztáznia, hogy a stíl a különféle írásművek természete szerint változik. Ezt már TELEKI LÁSZLÓ sem tagadja;

¹⁾ 1825. évf. III. f. 3—6. l.

²⁾ 1825. évf. máj. f. 173—176. l.

³⁾ *Kazinczy F. Levelezése*, XIII. köt. 418—426. l.

de ebből senki sem következtetheti jogosan, hogy a nyelv tisztasága, a nyelv ősi geniusa áldozatául essék. «Azt — írja TELEKI László — korán sem engedhetném meg, hogy minden munkának maga különös nyelve legyen, és hogy a fordításnak is ahhoz kell alkalmaztatnia,» mert «a nyelv közönséges, és így annak közreguláit semmiféle munkában bántani nem szabad». Ha — úgy mond — KAZINCZY elve megvalósúlna: az író «nem a maga írása módját alkalmaztatná a nyelv geniusához, hanem a magától megállapított regulák kaptájára ütné a nyelvet, és így akármely nyelv is annyiféle volna, a mennyiféle különböző értelmű szépíró találkozhatnék benne; vagyis a nyelv maga tökéletesen elenyészne, s helyette sok különböző oldalas nyelvek támadnának».

TELEKI László a könnyen érthetőséget tartja a stil legfőbb tulajdonságának; mert — úgy mond — ha a római írókat nem értették volna kortársaik sem, már rég feledékenységből merültek volna. Ámde KAZINCZY sem azt vitatja, hogy az író ne értse közönsége; hanem, hogy ha az író szokatlan kifejezéseket s mondatszerkezeteket használ a szépség s erő kedvéért, tanulja megérteni a közönség. Szoktassa az író a maga közönségét a szokatlansághoz, ha a stil ereje kívánja. TELEKI László az újabb magyar könyvekben nyelvünk romlását látja, melyet az újítás mètelyei mind jobban elősegítenek;*) ő a stílfajokat is csak a grammatikus szemüvegével nézi, holott KAZINCZY a grammatika szabályait figyelmére sem méltatja.

Van azonban TELEKI László észrevételei közt egy pont, a mely KAZINCZYt mindennek fölött érdekli. Az újítás szerinte oly veszedelemmel fenyegeti nemzetünket, hogy immár a nemzeti jellem végenyészetétől is rettegnünk kell; mert «a ki a nyelvet egészen át akarja változtatni: a nemzet gondolkodása s cselekedete módja változását is elősegíti». Jól tudja ezt KAZINCZY is és épen ez alapon indítja meg a harczot, hogy a nemzet szellemi életének fásultságát megtörje. TELEKI László KAZINCZY tekintélyéhez méltatlannak itéli a közvélemény elleni küzdelmet; KAZINCZY meg épen e küzdelem tovább folytatásával hiszi a megindult haladás útját biztosítani. Amaz úgy van meggyőződve,

*) *Levele Kazinczyhoz*, u. o. XVI. köt. 479—482. l.

hogy a nyelvújító harc pártokra osztván a nemzetet, csak romokat hagy maga után, és sem egyik, sem másik fél nem lehet győztes; hanem «győzni fog a magyar publikumnak az a részre nem hajló többsége, a mely közönségesen a nyelv gyarapodását megítéli», s hogy KAZINCZY ennek a többségnek méltó vezére legyen: «minden jussal megérdemli». Emez a korholódást, eszmesúrlódást a fejlődés leghatalmasabb tényezőjének hirdeti s egy pillanatig sem kételkedik, hogy a győzelem az ő részére fog hajlani, s közel az idő, hogy az igazság napja a bal'elfogások vastag ködét tisztára elűzze.*)

TELEKI LÁSZLÓ véleménye az ellenfél közös meggyőződése. Hozzá csatlakozik a dunántúli írók köre, KISFALUDY SÁNDOR, HORVÁTH ENDRE, PÁPAY SÁMUEL és TAKÁCS JÓZSEF; osztozik benne SZENTGYÖRGYI JÓZSEF, GYARMATHY SÁMUEL, SOMBORY JÓZSEF, BEREGSZÁSI NAGY PÁL és SÍPOS JÓZSEF is, a kik vagy magán levelekben, vagy a nagyközönség kezébe adott külön munkáikban vagy az *Erdélyi Múzeum* s az ekkor megindult *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain fejezik ki hazafias aggodalmaikat a nyelvújítás veszedelmes hatása miatt. De KAZINCZYNak, mint általában a nagy reformátoroknak, nemcsak az elvi ellenfelekkel gyűlik meg a baja, hanem azokkal is, a kik az ő elveit vagy túlozzák vagy elferdítik; így különösen PETHE FERENCZCEL, hogy a túlzókat ezúttal ne említsük. PETHE FERENCZ, mint a *Nemzeti Gazda* szerkesztője s különféle természettudományi munkák írója, legtöbbször érintkezett a közönséggel s így az ő izléstelen újításai többet ártottak KAZINCZY törekvéseinek, mint leghatalmasabb ellenfelei. Nem csoda, ha KAZINCZY számtalanszor hirdeti, hogy PETHE FERENCZET, a ki pedig az újítást szintén szükségesnek mondja, jobban szeretné ellenfelének, mint a maga táborában látni; hisz épen az veszélyezteti a «jó ügyet», hogy oly írók is osztoznak a vezér felfogásában, a kikre «nem hunyorgtak a múzsa és gratiák»; mert «annak, a mi új és így bántja a tudatlant s kevélyet, szükségesnek és szépnek kell lenni, különben mindent elriaszt és elkerget magától.» Ámulva

* KIS JÁNOS és gr. TELEKI L. véleményének bővebb fejtegetését l. *Egy fejezet a nyelvújítás történelméből* című tanulmányomban; *Budapesti Szemle*, 1904. évf. IV. f.

olvassa KAZINCZY a *Nemzeti Gazdában**) PETHE FERENCZ bohó ráfogását, hogy KAZINCZY «egy barátságos currenst» bocsátott hozzá, mintha KAZINCZY ki akarta volna békíteni ellenfeleit. PETHE FERENCZ az egész «barátságos currens» eszméjét az újjából szopta. Nyilván olvasván KAZINCZYNAK dunántúli barátaihoz írott leveleit, arra a gondolatra jutott, hogy vele a széphalmi vezér eszmecserébe bocsátkozik, holott KAZINCZY oly ízlésű íróval, mint a milyennek őt tartotta, szóba sem állott; felszólalását neveltségesnek, újításait merő sületlenségeknek, modorát bárdolatlannak tekintette, mint a ki a jobb írók gúnyos kacajának célzáblájával, CZINKE FERENCZCEL egy gyékényen árult s dicsekedve emlegette később, hogy ő és CZINKE magyar beszédöket nem Széphalmon tanulták. «Igenis — írja KAZINCZY büszke önérzettel — PETHE FERENCZ és KAZINCZY FERENCZ egy nyelven írnak, de a mit PETHE is, KAZINCZY is magokhoz bízva fognak vitatni, *nem egyformán*».

KAZINCZYBAN hitté erősödött az a felfogás, hogy a nyelvújító harczot neki kell győzelemre vezetnie, s ezért most még aggódó tekintettel fürkészett minden oly jelenséget, a mely győzelmét késleltethette. Innen érthető az az alaptalan gyanúja, hogy őt alattomos cselszövénynyel akarják elhallgattatni; innen érthető, hogy még a *Ludas Matyi* célzásait is maga ellen látta irányozva, s mivel e művet PETHE FERENCZÉNEK gondolta, nem tudta megállni, hogy e mű olvasása után meg ne írja PETHE FERENCZNEK erre vonatkozó véleményét. Esze ágában sincs felelni a nyelvújítás pasquillusára, mint mondja 1815. deczember 14-dikén írt levelében;**) de azt a megjegyzését mégsem fojthatja el, hogy a vitatkozásban meg kell őrizni az egyéni becsületet, mivel «a maradék tudni fogja, ki volt a garázda s a vastag, s ez bennünket fékben tarthatna, midőn indulataink el-elragadnak. Én ugyan úgy hiszem, hogy te... sajnálni fogod, hogy tüzed egy vastag és igazságtalan tetre ragadt el, s vádolni fogod magadat, hogy könnyebben hittél azoknak, a kik elméd sajátágaival visszaélni akarnak, mint hinned kellett volna.» Hiába magyarázgatta gr. DESSEWFY JÓZSEF KAZINCZY-

*) 1814. évf. 43. sz.

**) *Kazinczy F. Levelezése*, XIII. köt. 340. l.

nak, hogy a *Ludas Matyi*hoz a nyelvújításnak semmi köze sincs: KAZINCZY gyanúja sokáig forrong s újabb okokat talál, hogy eszméit világosabban kifejtse.

KAZINCZY az elméleti vitákban fejtegetett elveit kilencz kötet fordításával kívánta a gyakorlatban erősíteni. Ámde csak újabb olajat öntött a tűzre. Régi jó barátjai, SZENTGYÖRGYI JÓZSEF és GYARMATHY SÁMUEL mindjárt az elsőbb megjelent (kilenczedik) kötet idegenszerűségeit — szókbán és szólásmódokban — vita tárgyává teszik ugyanakkor, midőn ellenfelei közül BEREKSZÁSZI, SÍPOS JÓZSEF és SOMBORY JÓZSEF a nyilvánosság előtt is megtámadják,*) nagyrészt ugyanazon okokkal, a melyeket már gr. TELEKI LÁSZLÓ fejtegetett. Azonban elméletét jóformán csak érintik a támadók; voltakép gyakorlati példáival foglalkoznak, a mi KAZINCZYT alkalmasnak látszik megerősíteni azon meggyőződésében, hogy a gyakorlatban hibázhatott, de elmélete oly igaz, mint bármely mennyiségtani sarktétel.

Egyszersmind a KIS JÁNOS, gr. TELEKI LÁSZLÓ, SÁGHY FERENCZ és mások észrevételei után arról is meggyőződik, hogy a DAYKA és BÁRÓCZY életrajzában hirdetett elvei nem érték el a sikernek azt a fokát, a melyre számított; vagy azért, mert még nem mondta el mind, a mit az újítás védelmére mondania kellett volna, vagy azért, mert ellenfelei csak fölszínesen olvasták tanulmányait. Úgy tetszett előtte, hogy még KIS JÁNOS sem mélyedt kellően beléjük, csak a nyelv tisztaságának ügyét fogta pártúl; ellenfelei pedig meg sem értették. Ezért kezdett érlelődni benne az a gondolat, hogy egy egész kötetben foglalja össze, a mit eddig részint leveleiben, részint említett tanulmányaiban fejtegetett; s hogy a tárgy grammatikai szárazságát enyhítse: HERDER szárnyalásával óhajtja megírni a tervezett védelmet s azzal nyitni meg nyelvtudományi munkáinak kiadandó sorozatát. Csakhogy BEREKSZÁSZI, SÍPOS JÓZSEF és SOMBORY JÓZSEF támadásai nem engedtek neki időt, hogy művét be is fejezhesse, s ezért egyelőre csak nekik akart felelni, a harc további folytatását feleletének hatásától téve függővé. S jöllehet felelete **) barátainak ítélete szerint is méltó volt

*) L. a 10. lapon a jegyzetben idézett tanulmányomat.

**) *Tud. Gyűjt.* 1817. évf. 87—105. l.

hozzá, s úgy látszott, ellenfelei mind elhallgatnak: KAZINCZY megsejtette, hogy a harcz izgalmai újabb hullámgyűrűket vetvén, a nemzeti szellem haladása érdekében újra fegyverkeznie kell s egymagának szembeszállnia az ellentábor egész erejével. HELMECZY ugyan ekkoriban mondta el BERZSENYI műveinek második kiadása előtt véleményét az újítás ügyében, s KAZINCZY azt ítélte róla első olvasása után, hogy HELMECZY «eltaposta a hydra fejét»; de az újra éledni fog. Nem is tett HELMECZY fejtegetése nagyobb hatást, hanemha erősítette a harcz kedvet, a minek a széphalmi vezér örült legjobban. Belátta, hogy «a korholás (frictio) munkába ment,» és «a vetett mag bizonyosan teremni fog.» A kivivandó győzelem tehát életezélja, pályájának soha félre nem ismert feladata. Nemcsak nem kételkedik e győzelemben, de már előre építi a jövő reményeit, a melyeket hazánk boldogsága csakhamar bevált. És neki elég öröm az a hit, hogy e boldogság alapjait lerakni ő is segítette, midőn a nemzet közönyét épen a megindított harczal ügyekezett megtörni, az irodalomban közvéleményt alkotni, a mely az öntudatra keltett magyarságot a politikai süllyedés között egyedül tarthatta meg a jövőnek.

Az ellenvélemények forrongása, a magyar nyelvnek szemmel látható fejlődése, a fölébresztett fogékonyság erősbulése folyton táplálják a széphalmi vezér erélyét s hitét, hogy az ő eszméi nyomán hova-tovább új irodalmi élet sarjad, a mely a társadalmi és politikai életre is átveti hullámaát s ott is új irányokat tűz a nemzet elé. A vezéri dicsőség fénye azonban, jóllehet a föltétlen tekintélyt önmagának követeli, nem vakítja el botlásai iránt, és soha nem áltatja magát azzal a balhiedellel, hogy minden újítását elfogadja a nemzet. Igenis, elfogadja a jobbakat, mint a BARCZAFALVI SZABÓ DÁVIDÉI közül is elfogadta azokat, a melyek a szókincset csakugyan gyarapították. És ámbár sokszor hangoztatja, hogy «a leggonoszabb neológ sem ír oly rosszul, mint a puristáknak nagy embereik»: ellenfeleinek kritikáiból el kell fogadnia a nyelv ősi szellemének tiszteletét. Ehhez adja ő a nyelv æsthetikai szempontjait, voltakép a stilérzék, a mely megszabja, hogy «olyat és csak olyat vegyünk fel, a mi a jól készült füleket meg ne sértse.» Szabályt felállítani minden egyes esetre hírül sem lehet; a stilérzék

sokszor minden szabályt elvet, a mit az ellenfél soha sem akart elismerni. Elméletben KAZINCZY is óvakodik az erőszakosságtól; kikel HELMECZY túlzásai ellen, a melyek különösen a dunántúli írókat sértették; inkább DESSEWFFYhez hajlik, a ki épen úgy vissza akarja őt tartani a veszedelmes előre rohanástól, mint ellenfelei. DESSEWFFY többször és nyomatékosan kimondja, hogy «csak könnyű zabolán kell erednünk: úgy fog kifejlődni egészen nyelvünk hathatósága.» Ő is elfogadja KAZINCZY véleményét, a mely szerint a nagy gondolkodók és szépírók fejlesztik a nyelvet és adnak polgári jogot az egyes szónak és szólamoknak. «Te magad — írja hozzá DESSEWFFY 1815. decz. 7-dikén *) — szerencsénkre minden módon nagy teremő vagy nyelvünkben, és így ne adj magad ellen fegyvert ellenségeidnek.»

Azonban KAZINCZY most még nem fogadhatja el barátjának e jó tanácsát, mert egész élete feladatát látná romba dőlni, s másfelől BERZSENYI, KÖLCSEY és mások buzdításaiból folyvást újabb erőt merít a küzdelemhez, a melyet a közvélemény az ő legnagyobb dicsőségének tart. CSEREY FARKAS mintegy a jövőbe pillantva írja hozzá 1815. júl. 3-dikán **): «Barátom, te hazád szeretete és nemzeted java, virágzása, dísze gyarapítása miatt sok méltatlanságokat szenvedsz; azonban a fény mégis tégedet annál nagyobb mértékben környékez, mennél dühösebb azon alacsony csoportnak agyarkodása, mely ellened szegezte magát. Haladj te elkezdett úton: a jóknak, a bölcsseknek, a dologhoz értőknek kedveltje maradsz... Sajnálni azonban méltán lehet, hogy a nemzeti literatúra szabados gyarapodása ellen ily megátalkodott ostoba makacsság szegzi magát.»

Pedig a legerősb támadások még ezután következnek a kilencz kötet fordítás «nyelvrontásai» s KAZINCZY egész reformátori működése ellen. De mielőtt az írók véleménye e tekintetben kialakulhatott volna, a türelmetlen erélyű izgató mintegy fellebbezni kívánja az eddig hallott kifogásokat b. RETZER JÓZSEF bécsi íróhoz, a ki saját vallomása szerint nem is ismeri nyelvünket. Jellemző KAZINCZYRA, hogy egy idegen írónak

*) *Kazinczy F. Levelezése*, XIII. köt. 314. l.

**) U. o. 7. l.

vázolja a magyar nyelvújítás eddigi történetét s a maga elveit, a melyeknek mintegy szentesítését várja tőle, hogy aztán ellenfelei előtt az idegen tekintélylyel fődözzé magát.

B. RETZER JÓZSEF FRIGYES (1754—1824), az akkori bécsi közéletnek elég fontos szerepet vivő alakja, udvari titkár és könyvvizsgáló, a ki mint író nem annyira verses, mint inkább prózai műveivel, különösen az angol és a francia irodalomból való fordításaival, leginkább pedig az általános művelődés terjesztésével s jótékony izgatásaival hatott korára az utóbbi két évtized óta. Pályája nem egy tekintetben hasonlít KAZINCZYÉHOZ, a ki RETZER fordításaiban nyilván az idegen szépségek átültetésének követendő példáit tekintette; ez okból kereste fel sorai-
val. Elveinek magyarázatában semmi újat nem mond ugyan, azonban érdekes, hogy az eredeti magyar nyelv ősi szellemének és az idegen nyelvek stilbeli szépségeinek összevegyítését nyelvünk haladása érdekében különösen kiemeli. Nyelvünknek és irodalmunknak — írja KAZINCZY — a fejlődés ugyanazon útjait kell megtennie, mint a melyen a szerencsésebb nemzetek már előrehaladtak; nemzeti sajátságaiba bele kell oltani az idegen nyelvek szépségeit, hogy a magyar színnek vonzóbb ingere legyen. Őt ez a cél vezérelte, midőn a stil minden nemére példákat akart adni idegen remekművek fordításával. Törekvéseinek hatása már is érezhető ugyan; de az írók többségét nem sikerült meggyőznie, mert még mindig a nyelv-
szokást bálványozzák s a lapossággal határos könnyen érthetőséget nézik a nyelv ideáljának. Példákat is idéz, hogy felfogását megértesse. Azonban a magyar nyelvbe oltott idegenszerű szólamokat nem hozhatja fel oly író előtt, a ki nyelvünket egyáltalán nem ismeri; de a gyökök elvonását (*üresség — űr, édesség — éd, háladatosság — hála*), a megcsonkított szók összetételét és új szók alkotását (*levegő-ég: lég; békeséges türés: türelem; jóságos cselekedet: rény*) meggyőző erővel magyarázza. Hogy a magyar nyelvnek szüksége van új szókra, mivel az új fogalmak jelölésére nem kölcsönözhet szókat az idegen nyelvekből, annak oka, hogy nyelvünknek nincsenek rokonai Európában, s az idegenből kölcsön vett szó mindig sérti a magyar fület. Őseink az idegen szókat egészen megmagyarosították. Feltűnő, hogy erre nézve KAZINCZY

ugyanazon példákat idézi, a melyeket HORVÁTH ENDRE ő ellene idézett.¹⁾

KAZINCZY a mintegy két hónap múlva kapott válaszban nagyon csalódott. RETZER a kérdés velejét voltaképp nem is érinti; a mit pedig a fordításokról mond, inkább KAZINCZY ellen bizonyít, mint mellette. Azon megjegyzésekből, a melyekkel KAZINCZY RETZER válaszát kíséri, könnyen kiérezhető, hogy KAZINCZY bosszúsan fogadja a bécsi írónak kitérő sorait; csak némi buzditást s méltánylatot olvasott ki belőlök, a melyekre szüksége épen nem volt.²⁾ E csalódás annál inkább zokon esett KAZINCZYNak, mivel ekkor száll ki a sikra ellene HORVÁTH ENDRE részint a TAKÁCS JÓZSEFnek 1815. okt. 15. írt fölötté fontos levelében,³⁾ részint a KAZINCZY fordításairól mondott bírálatában,⁴⁾ a melyek a nyelvszokás alapján kárhoztatják az újításokat. Ekkor járt kézzől kézre KISFALUDY SÁNDORNak RUSZKÉ JÓZSEF hahóti apáthoz 1816. ápr. 14-dikén intézett s más két levele is,⁵⁾ a melyek KAZINCZY újításait mint nyelvrontásokat állítják pellengérré; KAZINCZYNak a külföldi folyóiratokban közölt bírálatait mint a nemzeti becsület ellen vakmerőleg tett támadásait keményen elítélik s világosan kimondják, hogy a széphalmi vezér pályájának második felében mind lerontotta előbbi alkotásait, önmaga tiporta sárba előbbi tekintélyét.

De a mi a harc izgalmaait a tetőfokra emelte, az a dunántúli írók, KISFALUDY SÁNDOR, PÁPAY SÁMUEL, HORVÁTH ENDRE, TAKÁCS JÓZSEF és VERSEGHY FERENCZ együttes támadása, mely *A recensiókról* czimmel jelent meg.⁶⁾ E támadást KAZINCZY egyenesen TAKÁCS JÓZSEFnek tulajdonítja, holott eredeti fogalmazását maga KISFALUDY SÁNDOR vetette papírra, mint VISZOTA GYULA kimutatta.⁷⁾ Mindazon vádak, a melyeket e támadás KAZINCZY szemébe vág, megegyeznek a KISFALUDY SÁNDOR leveleibe foglalt vádakkal, csak hogy a bírálatok éles hangjáért, az

¹⁾ 1816. márcz. 27. írt levele; u. o. XIV. köt. 75—83. l.

²⁾ U. o. 211—215. l.

³⁾ U. o. 500—516. l.

⁴⁾ *Tud. Gyűjt.*, 1818. évf. IV. f. 96—115. l.

⁵⁾ *Kazinczy F. Levelezése*, XIV. köt. 385—393., 554—556. l.

⁶⁾ *Tud. Gyűjt.* 1818. évf. VI. f. 3—32. l.

⁷⁾ *Akadémiai Értesítő*, 1907. évf. 206. f. 81—110. l.

irodalmi czivódás elmérgesítéseért még feltünőbben a szépirodalmi mestert teszik felelőssé; e mellett az öndicsőítés vádját is nem minden alap nélkül ellene fordítják, kezdve az epigrammák csipős hangjától egészen a BEREKSZÁSZINAK adott válaszig. Az újításokról csak mellékesen szól ugyan az idézett cikk, de azzal, hogy a magyar íróknak pártokra bomlását KAZINCZY legnagyobb hibájának tartja, egyszersmind az újítást is keményen elítéli.

KAZINCZY most már nem arról gondolkozik, hogy HORVÁTH ENDRE bírálatára megfeleljen, hanem hogy az újításnak régóta tervezett védelmét egész könyvben megírja s ezzel a harcot befejezze. Azonban hosszas készülődés után is belátja, hogy a hol a támadás megjelent, ott kell magát tisztáznia, hogy az írók azon téves felfogásra ne jussanak, mintha ő az ellenfél okainak engedve, szó nélkül lerakja fegyvereit s minden tanítását visszavonja. Jó ideig küzd a formával is, miképen utasítsa vissza a támadást magához és az ügghöz méltóan; s csak miután elhatározza, hogy HORVÁTH ENDRÉNEK fog válaszolni, *A recensiókról* szóló támadást pedig épen úgy, mint a *Mondolatét* a superbia quæsitæ meritis alapján figyelmen kívül hagyja, kezdi visszanyerni — mint KIS JÁNOSNAK 1818 nov. 10-dikén írja — emberi alakját s rakja a JERIKÓ falait. «El lesz felejtve — mondja e levelében — a legigazságosabb neheztelésnek legszeledebb rezgése is. De akkor nem felelni, mikor a jó ügy így bántatik, hűségtelenség volna.»*) Nem retteg ő a küzdelemtől; ő maga veszthet, de ügyének nyernie kell.

Mind e támadásokat a nyelvünk ősi szellemét féltő hazafi-aggodalom sugallja s a nyelvszokást, mint sérthetetlen nemzeti tulajdont állítja szembe az idegenszerűségekből táplálkozó újításokkal. Kazinczy a hazafi-aggodalom forrását nem is akarja megismerni; de a nyelvszokás erejét az elméletben már nem tagadja, noha az æsthetikai szempontból eredő ízlés követelményét egyenrangba állítja vele; azonban a gyakorlatban az író stílérzékét minden grammatikai szabálynál többre becsüli. A BÁRÓCZY SÁNDOR életrajzában már eszeveszettségnek állítja a magyar szólásmódok kiküszöbölését; «ezeket is meg kell hagyni —

*) *Kazinczy F. Levelezése*, XVI. köt. 228—9. l.

mondja — szaporítani is kell, mert minél több a festék, annál szebben dolgozhatik a festő; de a gyakorlatban hamarosan megfedkezük e józan elvéről és örömet fölcseréli a magyar szólásmódokat az idegenekkel.

A HORVÁTH ENDRE bírálatára irt válaszában, az *Antikritikában*,*) szabatosabb értelmezést nyer KAZINCZYNAK a nyelvszokásra vonatkozó felfogása, mint bármikor azelőtt. Míg az ellenfél mindig csak a népi nyelvszokásra hivatkozott, azt vitatva igen helyesen, hogy a «nyelvszokás szabad kénye és hatalma szerint uralkodik a nyelvben» — mint BEREGSZÁSZI mondá — KAZINCZY e kénynek és hatalomnak urává az író teszi, hirdetvén, hogy a *népi nyelvszokás mellett* a jó író nem hagyja figyelmen kívül az irodalmi nyelv megállapodásait sem, a nagy mestereknek szabadon alkotó stílérzékét, a QUINTILIANUS hangoztatta consensum eruditorum-ot sem és emezek kedvéért nem pirúl megsérteni a népi nyelvszokást, ha a stil ereje vagy szépsége kívánja. Ő és társai sem azért használják az új szokat és szólásmódokat, mivel minden áron ellenkezni akarnak a puristákkal, hanem azért, mivel a magyar nyelv *régi tulajdon* szépségeit idegen művészi szépségekkel akarják gyarapítani. Mindemelllett a HORVÁTH ENDRÉTŐL hibáztatott új alakú szólásmódokat nem egyszer épen a nyelvszokásra támaszkodva védelmezi. Például BERZSENYI szavait: *döngéssel, méhe*, a melyeket KÖLCSEY mint tájszókat megrótt, ez alapon menti ki.***) Általában a nyelvjárásokban megmaradt régies alakokat szívesen elfogadja s használja, innen kezdvén arra törekedve, hogy az ellentétek kiegyenlíthetők legyenek. Midőn tehát a nyelvszokást szembeállítja az író stílérzékével, mind a két követelménynek megadja a magáét s egyiknek a másikkal való látszólagos ellenkezését a művelt ízlés alapján igyekszik kibékíteni.

S a mint PÁPAY SÁMUELLEL és HORVÁTH ENDRÉVEL folytatott vitaiból meggyőződik, hogy a nyelvszokás föltétlen elvéhez ragaszkodók sem akarják a nyelv fejlődésének útját állani: legott kijelenti, hogy az újitóknak sincs eszök ágában sem, hogy a magyar nyelvet kiforgassák ősi jelleméből. Csak a nyelv eszményére

*) *Tud. Gyűjt.* 1819. évf. IV. f. 120—126. l.

**) *Kazinczy F. Levelezése.* XV. köt. 343. l.

vonatkozó elvét fejti ki nyomatékosabban, midőn a jó írónak kötelességévé teszi, hogy a régi klasszikus és újabb európai nagy írók példái nyomán igyekezzék az idegen nyelvekből mindazt általvenni, a mivel a gondolat s érzés legfinomabb árnyalatait is festheti; nem azért, mivel az idegen nyelv erre szabadságot ad, hanem mivel erre nekünk halaszthatatlan szükségünk van, hogy a mi nálunk kétértelmű vagy homályos, kétségtelen értelművé s világossá legyen; hogy a tévedés vagy bizonytalanság salakjától tisztogassa a nyelvet, a rút alakú s hangzású szókat kedves hangzásúakká tegye, az elnyúlósodott képzőkkel terhelt szókat gyökereire vagdalja, összevonjon s rövidítsen, ha «kár nélkül» lehet.

Antikritikája egy ideig azzal kecsegtette KAZINCZYT, hogy a nyelv természetes fejlődése mindenben igazolni fogja sokszor hangoztatott elveit, annál inkább, mert az ellenfél felfogásához való közeledést itt már világosan céljául tűzi ki, noha a vita ütköző pontjaiban még nem enged. Tudja, hogy fordításaiiban nem egyszer botlott; de ebből elméletének helytelenségére következtetni nem lehet. Nem azt erősíti, hogy az író kénye-kedve szerint használhatja a grammatikai alakokat: *lopjál, legyél, legyék* s több effélet, hanem hogy az író ne pirúljon szokatlan-ságaiért, ha tudatosan használja a széphanzús végett. Magyarázza a *bajnok* és *hős*, *költő* és *barátné*, a *cím* és *lap*, az *év* és *kor* s a *mívelés* szókat, a melyek a nyelvszokás szerint feledésbe jutottak vagy ismeretlenek lettek s az értelem más árnyalatában váltak használhatókká. Midőn a *költő* szót SZILÁGYI SÁMUEL először használta, hányan megrótták, hogy germanizmus és e mellett csúf fogalomra emlékeztet, s ezért akarták az idegen *poëta* nevet s később a *költér* szót forgalomba hozni; de az író akarata győzött. Joggal mondhatta tehát KAZINCZY, hogy az író «szabad, de nem vak kéjű ura a nyelvnek s nem azért parancsol, mert *parancsolni neki tetszik*, hanem mert *jót, szépet, hasznost* parancsol». Azonban ő is hajlandó tiszteletben tartani az újításnak az ellenféltől kitűzött határát, a mely nem egyéb, mint a nyelv ősi szelleme, örök törvénye. Ez pedig arra tanít, hogy nyelvünk nemcsak türi a bővülést, szépülést, hanem szereti is, kívánja is; nem tartózkodik az olyan idegenszerű kölcsönzésektől, a melyekkel a gondolatot s érzelmet hol erősebben,

hol lágyabban, hol pathoszszaal, hol csintalanúl s pajkosan festheti, csak olyanok fogjanak a munkához, a kiknek ízlésök van.

Jóllehet KAZINCZY e válaszában ütközik össze leghevesebben az ellenféllel s állítja élére azt a kérdést, hogy az újítások hasznára válnak-e a nemzeti közszellemnek s nem kell-e óhajtánunk, hogy a magyar nyelv is ugyanazon úton haladjon, a melyen a latin s újabb európai nyelvek haladtak: mind-emellett épen e válaszában közeledik észrevehetőbben ellenfeleinek felfogásához, hogy az eredeti magyar szellem és az idegen műveltség közti ellentét kibékülését lehetővé tegye s az irodalmi pártokat egyesítse. A kritikai szellem erősbulése csak élete vezérgondolatának megtestesulése; mert senki sem hirdeti nálunk többször és tartósabban, hogy a nyelv és stil átalakításának kérdése csak heves küzdelmek után oldható meg; ez pedig gyorsítja a győzelmet, mert immár a nagyközönség is föleszmél: «mi forog kérdésben». A gondolatszabadság valódi apostola ő; bátor és következetes hirdetőivé nemcsak KÖLCSEYt, hanem még később BAZZÁT is az ő törekvései szólítják sorompóba, hogy aztán a politikai életben is érlelődjenek a gondolatszabadság nagy elvei.

A mint egyszer a küzdő felek közt az érintkező pontok szembe tűntek, a kibékülés nem soká késhegett. A széphalmi vezér működésének minden ágában arra kezd törekedni, hogy a pártok közti ellentétek elsimúljanak. Nemcsak nem nézi le most már kevélyen a nagyközönséget, mint 1811-ben, midőn a *Töviseket és Virágokat* kiadta, hanem épen tetszését keresi. Ha — így tervezi — újra kiadhatja epigrammjait, mindent elhagy belőlök, a mi «mást bántthat». Mi több: még a kritikai dolgozatok közlése módjára vonatkozólag is hajlik ellenfeleinek a véleményéhez; s ha előbb, 1815-ben méltán szembeszállott KULCSÁR ISTVÁN asztalánál FEJÉR GYÖRGY azon kívánságával, hogy a bírálatot mindig meg kell mutatni a megbírált írónak: most maga is sürgeti a közlésnek ezt a módját, mert ezzel sok félreértésnek lehet elejét venni. De talán sehol sem fejezi ki KAZINCZY világosabban azon törekvését, hogy a nagyközönség ízlésével sem szabad állandóan ellenkezni, mint a *Gróf Festetics György-*

szóló epistolájában. Még 1817 februárjában, az első keszthelyi Helikon alkalmával szinte egyhangúlag elítélik újításait, s maga

a gróf is kemény ítéletet mond róla, a mely ellen BERZSENYI veszi védelmébe: már a következő évben ő is a kitüntetett írók között van, sőt ő az első, a kit, bár nem volt jelen, kitüntet Keszthely ura a szokásos módon, madárberkenyefa ültetésével.¹⁾ Ez alkalomból írta KAZINCZY idézett epistoláját, a melyet nagy méltánylattal fogadtak mind a keszthelyi kastélyban ünneplők, mind a közönség. Fölöttébb érdekes KAZINCZYNAK az a vallomása, melyben okát adja: miért választotta a költemény külalakjául a magyar Sándor-verset, a melyben soha sem gyakorolta magát. «Minthogy olvasóink — írja Kis JÁNOSNAK 1819. január 3-dikán²⁾ — most nem szenvedhetni kezdik az idegen ízlést: magyar ízlésű schémát választottam.» Hasonlókép magyarázza a magyar versalak használatát a HORVÁTH ÁDÁMNAK 1819. január 19. írt levelében is.³⁾ «Most — írja — annyira megyen a misoxenia hevülése, hogy semmit sem szeretünk, a mi 30 esztendő előtt régi nem vala; engedtem tehát én is a közönségessé váló ízlésnek». Hiszen már az ellenfél a *fordítani* szót sem akarja tűrni, mert latinizmus, mint nem az *általtenni*-t, a mely meg germanizmus; tehát még a legközönségesebb metaphora használatát is kifogásolják. DÖBRENTÉNEK pedig 1819. márczius 7-dikén ezeket írja: «Ezt a formát választottam, tudván, hogy ezt szeretik az újat és idegent filagóriáknak nézők».⁴⁾ «De — folytatja — azzal az istentelenséggel éltem, hogy a nálunk szokásban volt és így magyarnak képzelt módú versezetet egészen a francia epitrek stíljában csináltam». Nem tudta tehát megtagadni magát, de a közönség ízlésének is engedett. Egyébiránt jól esett neki FESTETICS figyelme, a mely akkor mutatott iránta tiszteletet, midőn a «Himfyanusok zaklatták». Ezért kétségtelen, hogy KAZINCZY úgy fogta fel a maga kitüntetését, mint első lépést az újítók és ellenfeleik közti kibékülésre.

De jöllehet KAZINCZY a közízlésnek is eleget akar tenni, távol van attól, hogy vakon rohanjon a népszerűség lidérczfénye után. Ha csak a közjaváláson kapott volna, a mit az ellenfél

¹⁾ L. a *Keszthelyi Helikon* című tanulmányomat a *Budapesti Szemle* 1905. évf. IX. füzetében.

²⁾ *Kazinczy P. Lev.* XVI. köt. 274. l.

³⁾ U. o. 280. l.

⁴⁾ U. o. 317. l.

az író legfőbb céljának tekint, nem merte volna magyar versalakban írott művét «újitásokkal teletömni». De másfelől a közönség tetszése világosan bizonyítja, hogy az újításokat is szívesen fogadják az olvasók, ha az író nem halmozza és a szokatlan kifejezéseket finom stílérzékkel vegyíti a már megszokottak közé s ha e mellett szokatlan kifejezéseit a nyelv szellemével összeegyezteti. Ezt ugyan nem említi, de felhozott példája elég érthetőleg mutatja. Mert midőn így ír: «*ugart törasz, árkot nyitsz, mocsárt s tót száritasz, magad oltod almád, sajtolod szőlődet*» stb. . . ha szokatlan is kifejezése, de van benne erő és szemléletesség s nem sérti a nyelvszokást sem mondatfűzésében, sem szavaiban. A tisztét ismerő író soha sem téveszti szem elől a nyelv eszményét, hogy mennél alkalmasabbá tegye a nyelvet a gondolat s érzés hű kifejezésére úgy a közélet, mint az irodalom nyelvén, versben és prózában egyaránt. Nem elég tehát azt kérdeni: jól van-e az vagy ez az eddig szokott magyarsággal; hanem hogy nyer-e a nyelv erőben és szépségben, tömörségben és szabatosságban, s ha nyer: szabad, mert az a cél, hogy nyerjen. A magyar nyelv gyönyörű és fejlődésre képes nyelv, de erői még alkalmasint szunnyadnak; ezt a szunnyadó erőt kell kifejteni e kérdés megoldásával: vajjon *mivé lehet s mivé kell lennie nyelvünknek*, ha a nyugati népek haladásával lépést akarunk tartani?

KAZINCZY említett epistoláján kívül még az *Erdélyi Levelek* kiadásával is a pártok kibékítésére törekszik. Azt következteti barátainak ítéletéből, hogy e műve az egész nemzet méltánylatát megnyeri, s épen ezért — midőn később VIRKOVICS az *Erdélyi Leveleket* KAZINCZY minden fordításánál szebbeknek állítja, mivelhogy «magyarabb, nagyobb lélek címzi ezeket» *) — elhatározza, hogy rég tervezett művét a nemzet kezébe adja, hadd béküljenek ki ellenfelei is és lássák, hogy ő is tud a szokott magyarsággal írni, ha a munka stílje ezt követeli. Az *Erdélyi Levelek* — úgymond — a közönség tetszését nyeri meg, de Sallustius-fordítása, melyen harmincz éve dolgozik, a magáét. A míg tehát az ellentéteket óhajtja kiegyeztetni, elveihez is hű marad s az irodalom további fejlődésétől várja a végleges győ-

*) *Kazinczy F. Lev.* XVIII. köt. 411. l.

zelmet, a miben nem is csalódik. Az *Erdélyi Levelek* című műve egész küzdelmének legfőbb célját szolgálja: nemzetét finomabb s nemesebb érzésre, szabadabb s felvilágosultabb gondolkozásra serkenti, hogy a bátor szokimondással a balfogalmakat irtani segítse. Jól mondja DESSEWFFY, hogy nálunk «nem szeretik az igazat hallani, akár hathatósan, akár érzékenyen, akár elmésen mondódjék». A széphalmi vezér évek óta küzd haladásunknak e legnagyobb akadályával s mégis mindig azt kell látnia, hogy törhetetlen elszántság nélkül a kritikai szabad vélemény nem érvényesülhet, mint a KÖLCSEY s UNGVÁRNÉMETI TÓTH LÁSZLÓ példái mutatják. De ez őt nem csüggeszti. «Látom — írja CSEREY MIKROSNAK 1821. júl. 21-dikén¹⁾ — nemzetem elaljasodását s még emlékezem, hogy a nagyatyám a gyűléseken bátor lélekkel kimondotta, a mit érzett. Követni szeretem példáját, ha érte gyűlölség követ is. A maradék köszönni fogja azt, a hogy mi köszönnénk, ha mások azt tették volna». Ezért állítja a jeles férfiak tetteit, tanulmányait, utazásait, a kiváló külföldiekkel való társalgását követendő példakül az ifjak elé, mert «a szép példák a mi haszontalan ifjainknak is szikrákat vetnek lelkeikbe». «Én ezen munkámat — írja SZABÓ JÁNOSNAK, a b. VAY MIKLÓS gyermekei nevelőjének, 1820. jan. 2-dikán²⁾ — úgy tele hintettem a legszentebb érzés magvaival, hogy lehetetlen az, hogy aretologusnak ne csúfoltassam; de az is lehetetlen, hogy a kihintett mag gyümölcsöket is ne teremjen. Ha ezt termi: úgy csúfoltassanak, a mint tetszik». Az erkölcsi élet tisztaságát a stoikus böleselet hangján hirdetvén, műve alkalmas lesz «*elaljasodott és elaljasított emberfajunkon* valamit nemesíteni».

Ugyane czéllal fog a történelmi életrajzok, a SZILÁGYI SÁMUEL, MARTINUZZI GYÖRGY, ZRINYI MIKLÓS, MÁRIA TERÉZIA stb. élettörténetének megírásához is. Különösen a FRÁTER GYÖRGY életrajzában kellett a censura szigorúsága miatt vigyáznia, hogy a nagy, de sokáig félreismerett államférfiú pályáját a részrehajlatlan kritika ítélőszéke előtt tisztázza. «Hány embere van édes hazánknak — sóhajt fel a gr. MAJLÁTH JÁNOS-hoz 1820. július 27. írt levelében³⁾ — a kiknek képét tisztelet tárgyává lehetne

¹⁾ U. o. XVII. köt. 502. l.

²⁾ U. o. 3. l.

³⁾ U. o. 199. l.

tenni, ha hozzá volnánk szokva, hogy őseinket ne a mostani szempontokból tekintsük, s ha bátorságunk volna irántok igazságosoknak lennünk». De bár nehéznek találja «a semmi megérintést nem tűrő» emberek közt valamit mondani, még midőn azt a közjó kívánni látszik is: nem bánja, ha meleg vére olykor elkapja s lakolnia kell bátor szókimondásáért. Meg van győződve, hogy a maradék az ő emlékezetét még akkor is áldja, mikor már por és hamu lesz is, hogy a kritikai szabadságnak új ösvényt vágott s az eszmék sűrűlődsének harcát nemcsak megindította, de egyszersmind folyvást az élén küzdött épen oly elszántsággal, mint nemesen.

Mert nemcsak ahhoz volt bátorsága, hogy a maga véleményét másokéval, ha kellett: az egész nemzetével szembeállítsa; de ahhoz is, hogy saját hibáit beismerje s a reá neheztelő íróbarátainak békejobbot nyújtson, ha az irodalom fejlődése, tehát a nemzet érdeke kívánta.

«Én úgy hiszem — írja PÁPAY SÁMUELnek 1822. január 9-dikén — az eltérések esetében a legnagyobb gonddal kell ki hallgatnunk a mások okaikat; de akkor aztán, ha összeomlik is felettünk a világ, a magunk érzésünk mellett megmaradnunk». — mint GALILEI példája tanítja. De vajjon a makacs megátalkodottság erény-e mindig vagy néha épen kárhozatos? Esete válogatja. KAZINCZY készen nyilatkozik minden tanítását visszavonni, ha az ellenkezőről meggyőződik. «Azt kell — folytatja idézett levelében — mind hinnünk, mind éreznünk, hogy visszavonnunk lépésünket fény, még pedig igen nagy fény s épen nem gyalázat, ha ezt nem félénkség, hanem meggyőződés téteti».*)

Hitté magasztosult lelkében az a meggyőződés, hogy az Isten őt küldte a nemzeti nyelv kifejtésére s nemzetiségünk oltalmára s épen ezért minden akadályt el akart hárítani útjából, bárha a gyanúsítás fegyverével is. Az 1813 óta ellene irányzott támadásokat, a HORVÁTH ENDRE bírálatát, a KISFALUDY SÁNDOR kemény vágásait, a BEREGSZÁSZI feleletét, HORVÁTH JÓZSEF ELEKnek *A nemzeti csinosodásról* szóló értekezésében**) ellene

*) Kazinczy *F. Lev.* XVIII. köt. 4. l.

**) *Tud. Gyűjt.* 1819. évf. XII. f. 41—67. l.

szórt vádakat mind a *Mondolat* folytatásának tekintette és mintegy rögeszméjévé vált, hogy őt mindenáron el akarják némitani azok, a kik «buzgó, hív, de fel nem világosított patriotismusból» a nyelv teljes és szabad kifejlődését gátolják. És ámbár a harc izgalmai közben legbátrabb fegyvertársai is félrevonóznak, a mi bizonyára csak szilárdítja abbeli elhatározását, hogy a húsz év óta folyt küzdelemnek maga is véget vessen: a dunántúli írók gyanúja, szerinte, a vita további folytatását is igazolhatta volna, mert nem kisebb kérdés várt eldöntésre, mint az, hogy a nyelvújítás diadala biztosíttassék, vagy pedig egész életének vezérgondolata megghiúsuljon. Irodalmi despotismust látott az ellene indított támadásokban s különösen VERSEGHY gyanúsította cselszövénynyel, a kinek társai híresztelték őt a nemzet legnagyobb ellenségének, nyelvünk megrontójának. Pedig VERSEGHY is a pártok kibékítésére törekedett, mint KAZINCZY, s mindegyik a maga véleményét kívánta elfogadtatni. Csakhogy VERSEGHY — KAZINCZY szerint — a véleményszabadságot el akarta fojtani; míg KAZINCZY nem kívánta, hogy minden író ő utána induljon meggyőződése nélkül. «Ne akarjuk, — szól — hogy más a mi tetszésünk szerint járjon, s hagyjuk meg kinek-kinek azt a szabadságát, hogy lásson a maga szemével. Én ezt bizonyosan meghagyom minden barátomnak, sőt nem barátomnak is»¹⁾ A *Gróf Festetics György*hez írt epistolája, az *Erdélyi Levlekből* a *Tudományos Gyűjteményben* megjelent mutatóványok sok ellenségét kiengesztelték, s mint BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR írta 1819. január 21-dikén,²⁾ a kik addig KAZINCZY újításainak ellenfelei voltak, csak ezért is megbékélének s azt mondták, hogy most ismét a régi KAZINCZY szólalt meg.

Még szembetűnőbben nyilvánult iránta nemcsak a kiengesztelődés, hanem egyszersmind a nagyrabecsülés is, midőn az 1818 októberében megnyílt székesfejérvári játékszin kárpitjára a «hazaszeretet, hűség és dicsőség» képviselői, a BERZSENYI, VIRÁG, RÉVAL, KISFALUDY SÁNDOR és FEJÉR GYÖRGY (!) neve közé írták az övét is.³⁾ Az efféle jelenségekből nem alaptalanul

¹⁾ *Kazinczy F. Lev.* XVI. köt. 532. l.

²⁾ U. o. 281. l.

³⁾ *Tud. Gyűjt.* 1818. évf. XI. f. 129—130. l.

következteti KAZINCZY, hogy ez elismerés «talán elakaszthatja némely szidalmazó szájában a szót», kivált ha az ellenfél végre meggyőződik, hogy ő HURTEN ULRIK szavait, *perrumpam, aut ipse peribo*, magára alkalmazva védi elveit. Megvetvén a népszerűség csillámaait, önlelkiismerete jutalmát keresi, mint a közügyért küzdők általában. «Barátom — írja Kis Jánosnak 1819. márcz. 16-dikán — ha én az a magammal eltölt bohó volnék, a kit ezek a vak emberek bennem lelnek, megelégedném azzal, hogy a régi KAZINCZY nevét pengetik: de *szégyenlem és sajnálom, hogy a nemzet nem halad és hogy némely hamis próféták tanításaiknak engedvén, be akarja rágni maga előtt a haladhatás útját.*»*)

Imhol az öntudatos reformátor, a ki míg egyfelől örvendő szóval fogadja ellenfeleinek kiengesztelődését, másfelől életének irányító eszméje egy pillanatig sem hagyja nyugodni, hogy a gondolatszabadság nevében tovább is csüggedetlenül munkáljon nemzetünk szellemi fejlesztésén s a maga reformját az egész nemzet haladásának alkotóelemévé avassa. S midőn DESSEWFFY JÓZSEF a széphalmi vezér születésének 60-dik évfordulójára megírja talán legértékesebb verses művét, a mely KAZINCZY pályáját igazi történeti szempontból tünteti fel, mint a ki a magyarság izgatásán ezernyi akadálytól gátolva is folyvást előretört, s a költemény bejárja a pesti és bécsi írói köröket, sokan megtanulják és egész tüsszel szavalják a társas összejöveteleken, s «még az öreg urak is örömmel hallgatják»: KAZINCZY DESSEWFFY magasztalásában a nemzet elismerését látja, mint fáradozásainak méltó jutalmát s egyszersmind küzdelme irányának javalását.

Ezek az okok magyarázzák, hogy a nyelvújításnak 1814 óta tervezett védelmét immár befejezni és kiadni készült. Azonban régi dolgozatából alig tarthatott meg valamit. Az utóbbi évek vitáinak következtében nemcsak gyakorlati példáiban látott sok tévedést, hanem elméletileg is szabatosabban kialakultak fogalmai az újítás módjaira, a merés bátorságának a nyelv ősi szellemében felállított határaitra vonatkozólag. Újra írta tehát munkáját, még pedig úgy, hogy többet ne kelljen fölszólalnia, vilá-

*) *Kazinczy F. Lev.*, XVI. köt. 331. l.

gosan az a cél vezetvén, hogy «a két felekezet értse egymást, s viszálykodások enyhüljön».

Az orthologus és neologus; nálunk és más nemzeteknél *) határozottabb lépés KAZINCZYNAK minden eddigi dolgozatánál az irodalmi pártok kibékítésére. Mert egyrészt a nyelv történeti fejlődésének vázlatában a maga újításait a régi magyar írók törekvéseivel szoros kapcsolatba hozza, másrészt az újonnan keletkező műfajok új stíljével együtt fejlődő új nyelv szükségét hangoztatva világosan rámutat, hogy a megindult küzdelemnek a nemzeti fejlődés halaszthatatlan következménye. Igaz, hogy a merőben új szó alkotását, a gyökér elvonását épen oly szabadságnak tartja, mint az elavult szók föllevenítését, a tájszók általánosítását s az idegen nyelvből való kölcsönzést; igaz, hogy a stíl erejének és szépségének kedvéért a szokatlan mondatszerkezetek alkalmazását, a körmondatoknak idegen példányok utáni szövését, sőt az idegen szólásmódoknak nyelvünkbe való átültetését is szentesíti, nem figyelvén e szabadságnak a nemzeti szellem gondolatalkotó tényezőivel való egyezésére vagy ellenkezésére: de az kétségtelen, hogy az újítás túlzásait, a czikornyás, «undokúl czifra» beszédet keményen elítélve, a józan. mértéket tartó újítás lehetőségét, sőt szükségszerűségét elfogadhatóvá teszi, kiemelvén, hogy az új szónak és szokatlan szólásmódnak nem a mindennapi beszédben, csak a stíl «fentebb nemében» van helye és pedig csak akkor, ha «a szó és szólás érthető, kedves, vonzó». Mi egyéb ez, mint a mit az orthologusok, kivált PÁPAY SÁMUEL, SZENTGYÖRGYI JÓZSEF, HORVÁTH ENDRE és gr. TELEKI LÁSZLÓ is sürgettek?

KAZINCZY még a neologia nevét is eldobja, mert ez is szállka ellenfelei szemében és elméletét a *synkretismus* névvel jelöli meg, így foglalva össze újabb felfogását: «Jól és szépen az ír, a ki tüzes orthologus és tüzes neologus egyszersmind s egységben s ellenkezésben van önmagával». Mire tanítja tehát a jó író a nagy példányok ismerete? Arra, hogy a stíl «fentebb nemében» mindazt merheti, a mit «minden nyelvek ideálja megkíván, a magyar nyelv természete (örök szokása s törvénye)

*) *Tud. Gyűjt.* 1819. évf. XI. f. 1 29. l. — L. e fontos tanulmány bővebb fejtegetését a *Magyar Nyelv* 1907. évf. 51–56. l.

világosan nem tilt, a régi és újabb klasszikusok által nevelt ízlés még javasol is, s a szükség múlhatatlanul parancsol». Ha pedig az író a nagyközönséghez szól, csak azt merheti, a mit «minden olvasó javalhat».

Íme a két fél felfogásának érintkező pontjai. A magyar nyelv eredeti, ősi szelleme, a melyet KAZINCZY már *Antikritikájában* is határául ismer el az újításnak, de még nem látja benne a nyelv alkotó törvényét, a melyet a fejlődés folyamában a nyelv szokás szentesít, itt már oly értelmezésben jelenik meg, a mely egymagában is alkalmas lehetett az ellentétek elsimitására s a harc befekészésére, de egyszersmind a fejlődés megkezdett irányának biztosítására is. Sohasem írt KAZINCZY mélyebb meggyőződéssel, lelkesültebb hévvel a magyar nyelv remélhető virágzásáról; sohasem fékezte nála az idegen szellem bálványozó szeretetét inkább a nemzeti lélek gyökeres sajátosságainak őszinte tisztelete, mint e tanulmányában. Nem csoda, hogy e derék munka elméletileg mintegy eldöntötte a nyelvújító harcot, a mire KAZINCZY számított is. Az írók egyhangú javalással s a nyelvmívelésnek valóságos evangéliuma gyanánt fogadták. Még gr. TELEKI LÁSZLÓ is sokra becsülte, a fia TELEKI JÓZSEF pedig, szépnak és lelkesnek ítélte *) s írójának kijelentette, hogy a Marczibányi-jutalommal kitüntetett művében, a melyet ekkor készített sajtó alá, hasznát venni el nem mulasztja a «magyar nyelvbeli szabadság nyakas ellenségeinek meggyőzésére». KAZINCZYTól vesz ösztönt gr. TELEKI annak bizonyítására is, hogy az újítók már eddig is szembetűnően fejlesztették nyelvünket. És ámbár TELEKI a már évekkal azelőtt megírt művét nem akarta egészen átdolgozni, néhány helyen alkalmat keresett, hogy KAZINCZYval egyező értelmét világosan kifejezze, félreérthetetlenül pártjára állván a mérsékelt újításnak.

TELEKI JÓZSEF már 1816-ra megírta művét, de a mű csak 1821 őszén, tehát KAZINCZY legfontosabb tanulmánya után két évvel jelent meg *A magyar nyelvnek tökéletesítése új szók és új szólásmódok által* czímmel a Marczibányi-intézettől kiadott *Jutalom-feleletekben*. TELEKI is a józan középút megállapításán törekszik a nyelvújításban, illetőleg nyelvmívelésben, s lehet

*) *Kazinczy F. Lev.* XVI. köt. 522. l.

mondani, majd mindenütt ugyanazon felfogással, a mely KAZINCZY utolsó tanulmányában kifejezésre jut. Csak a nyelv-szokást védi erősebben s határozottabban KAZINCZY ellen. «Nem áll meg — írja TELEKI — egy hazánkfiának azon állítása, hogy az író parancsolja, hogy úgy legyen s úgy lesz; az író nem parancsol, csak javasol, és a külsőbb írásbeli szokástól függ a javasolt újítás elfogadása.» Ezt KAZINCZY a DAYKA, illetőleg BÁRÓCZY életrajzában s a BEREKSZÁSZI *Dissertatio*ja bírálatában hirdeti; de már utolsó tanulmányában erről egészen hallgat. S noha *Antikritikájában* bővebben magyarázza a puristáktól oly erősen ostromolt elvét, utolsó tanulmányában nem is érinti. Nyilván erre vonatkoztathatjuk TELEKINEK e sorait: «Az igazság után szomjúhozó nagylelkű tudós nem szégyenli a maga meggyőződésének engedni... a mit KAZINCZY ezen utolsó becses értekezésében mond, nagyobbbrészt feltétel nélkül aláírom, és itt kijelentett gondolataimmal megegyez.» Méltán mondhatta tehát KAZINCZY, hogy gr. TELEKI JÓZSEF jutalmazott pályáiratóban kitűnően beszélt. *)

De bizonyos, hogy TELEKI minden fejtegetésénél hatásosabban munkált a nyelvújító harc győzelmére az író azon világos kijelentése, hogy minden úgynevezett nyelvrontó fáradozás hasznára vált a magyar nyelv művelésének, mert «még magának BARCZAFALVI SZABÓ DÁVIDnak sok undok szavai közt is találtak olyanok, melyek helyesebb principiumok szerint alkottatván, vagy bizonyosabb kűtfejekből vétetvén, nyelvünkben fenmaradtak, most közönségesen használtatnak és már nyelvünkhöz úgy oda simúltak, hogy újságukat alig vesszszük észre (*láthatár, dal, nőverény, cím*).» **) E mellett nem haboz TELEKI a puristákkal szemben az újítók merészségének is védelmére kelni, kétségtelenül KAZINCZY hatása alatt, midőn kijelenti, hogy «valamint minden dologban, úgy a nyelvművelésben is, a nagy félénkség veszedelmesebb a vakmerőségnél. Ez, ha minden nyomton botlásra, sőt elesésre vezérel is, de a célhoz közelebb viszen; míg amaz minden lépésünket ólom nehézségével akadályoztatja. A szer felett félénk ember soha semmire

*) *Kazincz I. Lev.* XVIII. köt. 15. l.

**) *Műve* 338. l.

sem mehet; sok szépet, sőt nagyot köszönhetünk a vakmerőknek, kivált azoknak, a kik vakmerőségekben szerencsések voltak.» TELEKI is, mint KAZINCZY, nemcsak hogy a nagy íróktól várja nyelvünk teljes kiképzését, hanem hazafias érzésektől egyenesen megköveteli. S ha nem húny is szemet KAZINCZY-nak a fordításokban elkövetett hibái előtt, nyíltan megvallja, hogy «buzgó hazánkfia némely nyelvbeli tévedéseit a hazai tudományosság és honi nyelvünk több izléssel leendő műveltetése körül tett számtalan fáradozása, nagy érdemei könnyen elfelejtetik velünk.»¹⁾ Nem alap nélkül mondja tehát b. PRÓNAY SÁNDOR TELEKI művéről, hogy bosszút áll KAZINCZYért. HORVÁT ISTVÁN szerint is a²⁾ széphalmi mester védelmére készült a «Jutalom-felelet», a mely nyelvünk szabad fejlődésének útját egyengeti. «Nem képzeled — írja HORVÁT ISTVÁN — mi nagyon becsül tégedet velem együtt TELEKI JÓZSEF gr., s talán KULCSÁRT is csak az éretlen gyerkőczök ingerlették néhányszor pattogásokra.»³⁾

Érdeemes a megjegyzésre, hogy KAZINCZY az ifjú tudósok közül senkitől sem várt többet, mint gr. TELEKI JÓZSEFTŐL, a kit már régóta úgy emlegetett, mint a magyar ifjúság vezérét, a haza jövőjéreményét, a kinek «sok lelke, sok tudománya, sok tüze van»; a kinek minden sorát gyönyörűség olvasni; a ki az alakulófélben levő erdélyi nyelvművelő társaságot is a gondolatszabadság alapján óhajtja szervezni, s a ki «teljes ragyogásban áll» ifjaink között legelől. Az ő hatásának tulajdonítja KAZINCZY, hogy KULCSÁR ISTVÁN, a ki csak imént kelt ki ellene az *elisej* kérdésben,³⁾ most szokatlan figyelmet tanúsít KAZINCZY értekezése iránt, úgyannyira, hogy VIRÁG BENEDEK nevenapján azt igéri, hogy 1820 nyarán «KAZINCZY-nak emlékére ő szentelend ünnepet.» Egyáltalán a pesti írók társasága — mint SZEMERE PÁL megjegyzi — «retteg KAZINCZY-t nem szeretni.» Itt a széphalmi vezér tanulmánya olyan hatást tesz,

¹⁾ U. o. 2—3. l.

²⁾ *Kazinczy F. Lev.* XVIII. köt. 440. l. és Horvát Istvánnak Kazinczyhoz 1824. nov. 12. levele. M. T. Akadémia könyvtárában: M. Irod. Lev. 4. r. 28. sz.

³⁾ «Rövid jegyzések a magyar vers és nyelv dolgában» című értekezésében. *Hasznos Mulatságok*, 1818. I. 51. sz.

hogy - mint SZABÓ JÁNOS írja — még senkit sem talált, a ki ne dicsérte volna. SZABÓ JÁNOS a b. VAY MIKLÓS körében szintén a puristákhoz csatlakozott és csak lassankint hajlott KAZINCZY elveihez; de a mester utolsó tanulmányát egész lelkesedéssel fogadja s mintegy az írók közfelfogását tolmácsolja, midőn így ír: «Az orthologusokról és neologusokról irt értekezés nagy kedvet nyert az olvasók előtt... Ítéletem szerint teljességgel kimerítette tárgyát, és bár sokan írtak légyen is már ezen dologról ez előtt, szüksége volt a közönségnek mégis egy ilyen kinyilatkoztatásra. Reménylem, ez meg fogja egyeztetni, legalább közelébb fogja hozni egymáshoz az ellenkező feleket, s az a következése lehet, hogy a nemzet felébred és feléled nyelve esmérgetésére, szeretetére és mivelésére... Az én kedves barátom pedig mint egy bíró, elosztván a pert, érdemei érzéséből származott nemes büszkeséggel megengedheti, hogy a *neologia vezérségének dicsőséges nevével* tiszteltessen meg. *Ezentúl már semmi okos előtt nem lehet egyéb, hanem becsület az értekezésben meghatározott értelemben neologusnak lenni.*» Annyira bizik SZABÓ e tanulmány meggyőző erejében, hogy azt hiszi, még VAY MIKLÓST is meg tudja vele téríteni, pedig az «valóságos orthologus.»*)

KAZINCZY tanulmánya s gr. TELEKI idézett műve biztosítja elméletileg a nyelvújító harc diadalát s egyszersmind a kritikai vizsgálódás szabadságát. Épen ez oldalról vegyült a nyelvújítás negyedszázados vitája általános művelődésünk történelmébe a legjótékonyabban, s e szempontból mondható KAZINCZY pályája korszakalkotónak. A nyelvbéli és irodalmi forrongás tisztogatni kezdi a nemzet itélőképességét mindazon halfogalmaktól, a melyek az öntudatára ébredező nemzetet lenyűgözik s az idegen műveltségnek oly tényezőitől is visszatartják, a melyek gyorsabb fejlődésének biztos előkészítői lehettek. A miért KAZINCZY a *Vitkovics Mihályhoz* irt epistolájában először korholja nemzetét, hogy annyira el van telve önmagával, hogy ügyet sem vet a külföldi haladás legfontosabb tényezőire sem: most immár le van döntve a korlát, s a magyar szellem tösgyökeres sajátságai közé is gyümölcsözőleg oltható be az idegen műveltség

*) *Kazinczy F. Lev.*, XVII. köt. 95. 1.

termő ága. A puristák ellenkezése útját állta a külföldiesség hódító beáradásának; de egyszersmind a magyar nemzeti haladás gyorsabb folyamatát is megakaszthatta volna, ha az újítók a nemzeti fogékonyságra nem számítva, harczot nem kezdenek s hozzá nem szoktatják a nemzetet az újszerűhöz s a régi, elkorhadt balítéletekből való kijózanodáshoz. Visszatekintve KAZINCZY eddig megfutott pályájára, az a boldogító tudat emeli lelkét, hogy midőn nyelvünk s irodalmunk haladását «az olvasók hidegsége s a grammatikusok fagya s makacskodása gáolá», ő fergeteget idézett elő s «hadat csinált, hogy meg legyen a béke.» Összehasonlítván irodalmunknak a Mária Terézia utolsó éveiben levő állapotát a kivívt győzelem utáni állapotával s tudván, hogy «vezér, segélő kar s honi nagy példák látása nélkül» lépett az írói pályára: álmélkodva látja a nemzeti lélek fölgerjedését, a szembetűnő haladást s látnoki lélekkel kiált fel: «Oh, a külföld minket is nem sokára ismerni, irigyelni, csodálni fog!» Érzy, hogy botlásai, túlzásai méltán keltettek visszahatást, de joggal mutat az általános fejlődés ösvényére, a melyet a nyelvújító harcz vágott. Mert midőn a pártokra szakadt írók a minden áron elérhető megegyezést «alku, kölcsönös feláldozások, a vokok többsége és még rútabb szerrek által törekedének» elérni: KAZINCZY velők «az írók szabadságáért» megvívott s olvasóinkkal éreztette, hogy «*minden boldogulásunkat a szabadságtól várhatjuk.*» Azon munkált, hogy a közönséggel megértesse, hogy «a nyelv nem tudomány, hanem mesterség tárgya; hogy abban *nemcsak szokás és törvény, de ízlés és néha szükség is parancsol.*» S érezvén, hogy az ő küzdelmében sokan csak az önszeretet, hiúság és gög sugalmait látják s nem akarják észrevenni, hogy «ellenkezése, élessége» mélyebb forrásból is eredhet, azt kérdi: vajjon midőn Mózes szent haragjában összetörte tábláit s Alkibiades feldönté a hatalmas istenek szobrait: kevély volt-e, vagy csak tüze ragadta el? *) Öt is elragadhatta a nemzeti szellem haladásáért égő tüze, de a következményekre mutatva, nincs oka mentegetni magát, nyugodtan várja a maradék igazságos ítéletét. Hogy egy értelemben kell lenni a magyarság fejlesztésére nézve, soha

*) U. o. 523. l.

sem hitte, nem is óhajtotta; de azt igenis, hogy az eddig veszteglők valamivel többet, a nagyon is bátran rohanók valamivel kevesebbet merjenek, s a két párt egymás iránt türelemmel legyen. «Az én veszekedésemnek ez a nagy haszna — írja — bizonyosan meglesz, megvan nagyrészből már is.» Nem tagadhatja, hogy merészsége sok túlzásra ragadta, de a harc nyomában földerül immár a béke hajnala, mely szebb jövővel biztat. «Sebet — írja b. PRÓRAY SÁNDORNAK 1821. június 16-dikán — ők is kaptak, én is kaptam; de a hív katona sem vagdalni nem irtózik, sem a sebeket, halált nem rettegi, s íme a harczon túl-esénk, s úgy hiszem, hogy VERSEGHY és társai nem tartják magokat győzteseknek.»*)

Azonban KAZINCZY nemcsak a nyilvánosság előtt munkálja a pártok kibékülését: a magánéletben is békejobbot nyújt ellenjeinek. A dunántúli írók köre sem idegenkedik a békétől, s az ellenfélnek egyik legtiszteltetreméltóbb tagja, PÁPAY SÁMUEL, hathatósan támogatja az erre irányuló törekvést mind a két részen. Neki legjobban fáj, hogy két jó barátja, KAZINCZY és KISFALUDY SÁNDOR, oly éles vitára kelt egymással, s miután KAZINCZY félre nem ismerhető jelét adja békeszeretetének, nem nehéz meggyőzni KISFALUDY SÁNDORT sem, hogy a széphalmi vezérhez való közeledését irodalmunk érdeke kívánja. S a mint KAZINCZY KISFALUDY SÁNDORNAK erre vonatkozó hajlandóságát megérti, legott megírja hozzá engesztelő sorait. Úgy hiszi, hogy a szellemi világban dúló fürgetegnek TAKÁCS JÓZSEF is egyik élesztője volt s ennél fogva «egyik jóltevője nemzetének;» ezért az ő sírja fölé idézi KISFALUDY SÁNDORT, mint mindazon ellenfeleit, a kik becsülésére érdemesek.***) Mivel KISFALUDY SÁNDOR válasza, jöllehet KAZINCZY békejobbjanak nyújtása után már néhány napra megírta, csak hónapok múlva érkezett meg Széphalomra PÁPAY SÁMUEL közvetítésével, KAZINCZY nagy nyugtalanságban volt, vajjon nem úgy járt-e most is, mint 1816-ban, midőn RUSZEK JÓZSEF által akarta régi barátját kiengesztelni? De nem; KISFALUDY SÁNDOR, noha nem tudja megtagadni saját felfogását, hogy «a fürgetegnek KAZINCZY volt okozója», a mi igaz is, nem haboz

*) U. o. 473. l.

**) U. o. 523. l.

elismerni KAZINCZY valódi érdemeit és miután kipanaszkodja magát, régi ellenfelét keblére öleli.¹⁾ PÁPAY SÁMUEL büszke önérzettel kiált fel a kiengesztelődés láttára: «Oh, nagy lelkek! mint ver szívem értetek, hogy összeölelkezésteknek én lehetek látó tanúja s buzgón sóhajthatok fel nemzetünk geniusához, hogy áldja meg az engesztelés oltárát, melyen két lelkes hazafi látkozza az ellenkezést s szeretetet fogad egymásnak».²⁾

KAZINCZY örvendező szívvél fogadja KISFALUDY SÁNDORNAK várva-várt sorait. Megvallja, hogy ha több bizalommal viseltettek volna egymás iránt, nem mentek volna túl mind a ketten a megengedett határon. «Most — úgymond — ott állunk, a hol az út vagy a dicsőség felé vezet a tévedés megismerésével, vagy a hamis szegyen miatt a gyalázat felé». De meggyőződéséből, a melyet két évtized óta hirdet, egy hajszálnyit sem enged, hogy «literaturánk mindaddig nem fog gyarapodni, míg éles, de igazságos és nemes bírálóink nem lesznek». Azonban öszintén óhajtván a viszály megszüntét, most már a dunántúli kör másik nevezetes tagját, HORVÁTH ENDRÉT, is békére szólítja. a kit mint költőt senki sem méltányolt jobban KAZINCZYNÁL. «Ha HORVÁTH ENDRÉVEL füzendesz össze — írja PÁPAY SÁMUELNEK 1822. február 13-dikán — nyugalomban leszek mindazokkal, a kiknek nyugalmodat óhajtom».³⁾ HORVÁTH ENDRE épen oly érzékeny szívvél hallja KAZINCZY és KISFALUDY SÁNDOR kibékülését, mint PÁPAY SÁMUEL, s áldja a napot, mely a két férfit kiengesztelte s boldognak tartja magát, hogy bár «távulról is részelkedhetik ez új szövetségnek gyümölcséből».⁴⁾ KAZINCZY azt üzeni HORVÁTH ENDRÉTŐL KISFALUDY SÁNDORNAK, hogy szerencsétlennnek tartaná magát, ha előbb kellene meghalnia, hogysem KISFALUDY SÁNDOR jobbát megszoríthatja. Sohasem hitte inkább, mint e méltó örömeiben, hogy a jó szív előbb-utóbb eloszlatja az elme tévedéseit. «Adjunk példát, barátom — írja HORVÁTH ENDRÉHEZ 1822. okt. 30-dikán — azoknak, a kiket forró vér, vagy valami egyéb össze talál háborítani, mi illik jobb lelkekhez, s tegyük

¹⁾ U. o. 548. l.

²⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 2—3. l.

³⁾ U. o. 36. l.

⁴⁾ U. o. 169—170. l.

ez által is feledhetetlenné magunkat. Hüljenek el a tüztámasztók s pirúlnak meg, látván a szép egyességet.»¹⁾

Mily örömmel tudósítja KAZINCZY barátait, hogy sikerült régi ellenfeleit kibékítenie! «Megvan tehát az egyesség — írja DÖBRENTENEK 1822. nov. 3-dikán — s az a sokak által gyűlölt, általam nagyon szeretett, mert szükségesnek látott harc megszerzé a békét.»²⁾ Hiába akarták őt visszatartani leghűbb társai, hogy ne keresse azok kedvét, a kikkel a nyilvánosság előtt harcolt; hiába idézték neki GOETHE szavait, hogy «Thöricht auf Besserung der Narren zu harren»: ő saját lelkiismerete szavára hallgatott. «S íme most ott vagyok — írja BAY GYÖRGYNEK 1822. nov. 16-dikán³⁾ — a hol lenni vágytam. KISFALUDY SÁNDOR s HORVÁTH ENDRE meg vannak engesztelve, s látják, a mit nem hívének. Egyedül VERSEGHY és BACSÁNYI az, a kik a koszorúba befonva nincsenek, s az ő megengeszteltetéseket keresni soha nem fogom».

A KAZINCZY és a dunántúli írók közötti béke megpecsétlése a nyelvújító harc elméleti befejezésének. Voltakép most már a pártok vezérei mind a két félen lerakják fegyvereiket s az irodalmi élet pezsgő vérkeringésétől várják az ellentétek oly mérvű elsimulását, a mely az egységes irodalmi nyelv fejlődését biztosíthatja. Az újabb írók műveiben már föltetszik a KAZINCZY küzdelmeinek, a nyelvújító harcnak érezhető diadala, mely a széphalmi vezérnek még életében igazságot szolgáltat.

II.

Kazinczy izgató tevékenységének legfőbb eszközei; buzdítása folyóiratok kiadására. A kritikai vizsgálódás által is a nemzeti fogékonyság fölébresztésére céloz. Az *Erdélyi Múzeum*; a *Tudományos Gyűjtemény*. Igaz Sámuel *Hebije*; Kisfaludy K. *Aurorája*; a vállalatok sikere. Az ifjabb írók Kazinczyt tekintik vezéröknek; mindnyájan követik a nyelvújításban. Az új írók új szavai. Döbrentei Kazinczy ellen. Toldy F. merészségei.

Hogyan itéli meg Kazinczy a zsebkönyvek hatását?

A nyelvújító harc győzelme, bármilyen élesre köszörült fegyverekkel vívta is KAZINCZY, nem az elméletben dőlt el, hanem

¹⁾ U. o. 180. l.

²⁾ U. o. 183. l.

³⁾ U. o. 196. l.

a gyakorlatban. KAZINCZY az újításnak mind a két oldalán az első sorban harczolt, sőt a kezdetén és vége felé egymagában állt szembe a veszteglők egész hadával, míg SZEMERE PÁL és KÖLCSEY, HELMECZY és SZENTMIKLÓSSY a küzdőtérre nem léptek, s midőn már onnan elvonultak. KAZINCZYNál az elmélet szoros kapcsolatban volt a gyakorlattal; s nem könnyű világosan kimutatni, vajjon elmélete előzi-e meg gyakorlatát vagy megfordítva. De fogsága után határozottan a gyakorlatban, az irodalmi nyelvben akar először példákat adni, még pedig a *Marmontel regéinek* s a *Rochevoucauld herczeg maximáinak* fordításában s épen e gyakorlati példák igazolására teszi közzé a *Vitkovics Mihályhoz* írt híres epistoláját. a *Töviseket és Virágokat*, a DAYKA és BÁRÓCZY életrajzában megjelent fejtegetéseit, a melyeket viszont kilencz kötetes fordításában a legmerészebben alkalmaz. BERECSZÁSZI NAGY PÁL és SÍPOS JÓZSEF munkáinak bírálata, majd az *Antikritika* és utolsó szép tanulmánya nyomon követik gyakorlatát. És midőn a harczot elméletileg már befejezettnek véli, megint eredeti prózai műveivel, még inkább a CICERO s legkiváltkép a SALLUSTIUS műveinek fordításával akar érvényt szerezni elveinek. Most már hiába száll ki ellene a síkra 1821-ben BERECSZÁSZI *A Tudományos Gyűjteményből kihagyatott két darab értékezés*szel és tiltakozik a «szerencsétlen újítások» ellen; hiába mesterkedik ugyanekkor BACSÁNYI a harcz tüzeit újra felszítani *A Magyar Tudósokhoz* intézett erős támadásában: az irodalom fejlődésében, a KAZINCZY nyomába lépett ifjú írók költői és prózai műveiben feltűnt új szellem félreismerhetetlenül a széphalmi vezér mellett nyilatkozik s törekvéseit a magyar művelődésnek csaknem minden ágában irányadókul tekinti.

KAZINCZY öntudatosan készíti elő a talajt a vetendő mag számára. Még midőn a nyelvújítás elveit csak leveleiben fejtegeti is, már gondoskodik arról, hogy legalább egyelőre az írók fogékonyságát fölébreszsze s ennek segítségével később a nagyközönség érdeklődését is megnyerhesse. Az eszmék sűrűlődésének hullámveréseire számítván: lépésről-lépésre halad, hogy irodalmi közvéleményt alkosson, a mely által elveinek tért hódítson. Épen ezért a nyelvújítás eszméinek gyakorlati érvényesülését vizsgálván, nem hagyhatók figyelmen kívül KAZINCZY reformatori működésének kivált azon eszközei, a melyekkel egész szellemi életün-

ket a haladás útjára tereli. Voltakép a nyelvújító harc is csak az általános művelődésnek egyik leghatalmasabb eszköze s a nemzeti fogékonyságnak erőszakos fokozása. KAZINCZY új irodalmi nyelvet, új magyar stílt alkot s elfogadását költői és prózai műveiben, legfőképp pedig leveleiben sürgeti, hogy a régiség föltétlen tiszteletét, a melyben haladásunknak legnagyobb akadályát érzi, bármikép megtörje. Epigrammjait és epistoláit kéziratban küldözgeti szét az országban, hogy a szép és jó magvait hintegesse, nemesebb érzelmekre gyúlaszszon s egy-egy új eszmét iktasson az olvasók elméjébe. Fáradhatatlanul másolgatja a maga és barátai verseit s röpíti szét az országba s lángoló hévvel udósítja a hozzá csatlakozókat a legparányibb jelenségről is, a mely az elalélt nemzet életerejére vall. Másfelől pedig keserű szavakkal ecseteli közállapotunkat, a mely minden bátrabb haladásnak eleve szárnyát szegi. Hányszor összehasonlítja a süllyedt magyar közéletet a külföldi nemzetek fejlődésével, s hányszor tépelődik e nagy ellentét okaival s megszüntetésének lehetőségével. «Mért nem boldogul — kérdi — nyelvünk, literaturánk, theátrumunk?» Mert a felsőbbség nemcsak nem éleszi, hanem mindenütt gátolja. S a nemzet nem tud magán erőt venni. Belefásul sorsába. «A mi korunk — írja — frivolitásnak kora; megalacsonyítottak bennünket, hogy velünk mindazt tehessék, a mit akarnak. Illő, hogy a ki erőt érez magában, ellene szegezze magát a reánk törő szörnyű veszedelemnek.» Nemcsak ő maga száll szembe a körülmények végzetes kényszerűségével, hanem íróársait is küzdelemre szólítja, hogy a nemzet politikai jogainak romjain új irodalmi élet hajnalát hirdesse, a mely a végenyészettől egyedül mentheti meg a magyart.

Ő is osztozik a jobbak elfojtott panaszában, de nem lemondásában. Ő is érzi az idők súlyát, jobban mint bárki más; de a csüggedést nem akarja ismerni. Éjjel-nappal elmélkedik a fejlődés akadályainak elhárításáról, folyvást szövi terveit s lelkesedésének hevével s érveinek meggyőző erejével hova-tovább többeket avat a nemzetmentő munka részeseivé. Tapasztalásból s tanulmányaiból egyaránt tudja, hogy a nemzeti közvélemény alkotásának leghathatósabb eszköze valamely folyóirat, s a mint fogságából kiszabadul, folyvást hangoztatja ennek szükségét s előbb KIS JÁNOST és RÉVART, utóbb SZEMERE PÁLT és KÖLCSEIT,

majd meg DÖBRENTÉI sarkalja e célra. «Mi által kellene — kérdi — ezt a mi lethargiába süllyedett és *súlyesztett* nemzetünket elektrizálni?» Nincs erre fogatosabb eszköz a folyóiratnál; mert «sokan — úgymond — nem olvasnak valódi munkákat, de apróságokat mégis csak vesznek kezekbe, s arról aztán szó esik, egyik a másikat vezeti, egyik a másik mécsénél, gyertyájánál, szövétnekénél gyertyát gyújt, míg végre annyi világ gyujtatik, hogy az is lát valamit, a ki gyertya nélkül maradt». Mennyire örvend a DÖBRENTÉI tervének, a ki Erdélybe költözése után csakhamar tervezgeti az *Erdélyi Múzeumot*. Csak kezdeni kell, bátorítja KAZINCZY; csak az első lépést kell megtenni; lassankint egész csoport hozzászegődik, s olyanokban is megerősödik a buzgalom, a kik vagy félénkségből nem mertek, vagy közönyből nem akartak a nyilvánosság elé lépni. S midőn 1814 tavaszán olvashatja KAZINCZY a folyóirat első füzetét, mily lelkesedéssel kiált fel: «Oh, tagadja hát a ki akarja, hogy haladunk! Mik ehhez képest előbbi próbáink e részben!» DÖBRENTÉI vállalata a mester minden reményét fölülmúlja. «Valóban — mondja — így megyen a dolog, ha sok pártfogói vannak, mert egynek ritkán van elég ereje mindazt tenni, a mit akarna». Feleségével Sátorajaujhelyről sétál hazafelé s az úton folyvást olvasgatván az első füzetet, lába megbotlik valamiben, elesik, két ujja majd kificzamodik, úgy, hogy a tollat sem bírja egy ideig. «De — úgymond — ezt a fájdalmat s alkalmatlanságot kész volnék még egyszer szenvedni, ha még egy ilyen derék füzetet olvashatnék».*)

Hát mikor a *Tudományos Gyűjtemény* megindul, mily őszinte örömmel szemléli a nemzeti műveltség gyarapodását s mily lankadatlan buzgalommal serkenti társait nemcsak szellemi, hanem anyagi támogatására is. Hisz minél több eszköze támad a haladásnak, annál könnyebben és gyorsabban célját érheti az ő küzdelme is. Munkakedve egyre fokozódik, a mint az ifjú írók munkáit olvassa s a maga irányának erősödését, az általa vetett magvak csírázását szemléli. Nemcsak az új szók és szólásmódok közhasználata ragadja meg figyelmét, hanem a kritikai vizsgálódás szabadsága is, a mely e folyóirat megindul-

*) *Kazinczy F. Levelezése*, XI. köt. 381. l.

tával hatalmas táplálékot nyer. Amazokat a hü tanítvány, SZEMERE PÁL is lelkesedve látja s már a közeli győzelemre következtet. Midőn a *rény, szenvedelem, törzs, ábráz, környez, magány, alkalom, lak, szobor, csend, pór, kecs, kellem* stb. szókat olvassa a *Tudományos Gyűjteményben* (I. évf. IV. f.), úgy látja, hogy messterének «fürtjei között vagyon a győzelemkoszorú», s azért, hogy némelyek lázonganak, csak nem hiszi KAZINCZY, hogy a diadal nem bizonyos.¹⁾ Vajjon — kérdi — mit mondanak erre a dunántúliak és a SÁGHYAK? Csak rövid idő kérdése, hogy ők is a győztes félhez pártoljanak. SZEMERE PÁL a győzelemnek e szembetűnő jeleire azt a tervet forgatja elméjében, hogy meg-rajzolja KAZINCZY irodalmi pályáját a magyar nyelv fejlődésének különféle fokozataival kapcsolatban; de terve abbamarad, noha KAZINCZY sietve írja önéletrajzi adatait SZEMERE használatára.

KAZINCZY és íróársai biztató jelenségnek látják, hogy az ellenfélnek néhány tagja is ingadozni kezd. Például TRATTNER JÁNOS TAMÁS, a ki míg KAZINCZY fordításait nyomatta, többször szemére hányta az írónak, hogy szertelen újításai megrontják a művek kelendőségét, most már arra inti KAZINCZYt, hogy csak haladjon a megkezdett úton s ne gondoljon az ellenkezőkkel; csak az öregek haragszanak az újításokra, az ifjabb írók mindnyájan mellette vannak s dicsérik és követik őt. SZENTMIKLÓSSY és THAISZ nyíltan is pártjára kelnek.²⁾ BOLYAY FARKAS, a nagy-hirű marosvásárhelyi tanár, készakarva vegyít beszédébe új szókat, hogy a közéletben is terjedjenek s «a felölök való disputatio egyengesse az elméket». DÖBRENTÉI azzal kérkedik, hogy Pest vármegye gyűlésén akárhányszor hallotta a *kegy* szót, mint közönségeset.³⁾ Később maga KAZINCZY is dicsekszik, hogy a főispán és személynök beszéde tele volt a *szellem. szerény*-féle szókkal s az ilyen kifejezésekkel, mint: *kívívtuk az idők ostromából*.⁴⁾

KAZINCZY az ilyen jelenségekben is az általános fejlődést vizsgálja, s lelke örömmel telik el, hogy az általa vetett mag

¹⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XV. köt. 178. 9. l.

²⁾ *Tud. Gyűjt.*, 1817. VI. és XII. f. 1818. évf. III. f.

³⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XVII. köt. 413. l.

⁴⁾ *Kazinczy és Zádor Levelezése*, Budapest, 1886; 152. l.

oly szépen megfogamzott. «Oh barátom — mondja DESSEWFFY-nek — mint halad nyelvünk s literaturánk! még pedig azon az úton, a melyet kevélység nélkül szabad neveznem *enyémnek*, mert enyémnek csúfolják ellenzőim.»

A folyóiratokkal együtt a kritikai vizsgálódás is bátrabb léptekkel halad előre. Ebben ismeri föl KAZINCZY fejlődésünknek azt az eszközét, mely a pangó közélet megtörésére legalkalmasabb. Gyalázatára van korunknak — így fakad ki számtalanszor — hogy a kritikától még mindig retteg, holott «semmi nem volna hasznosabb, mint a recenziók, még pedig kiméletlen tónusban, ha nem vastagon is». A tollesaták már önmagukban is életre mutatnak és mindig eszmeharczot támasztanak. Egyik szó a másikat éri, a harc izgalma sokakat megragad, s a nagyközönség eszmélni kezd: mi történik a tudományos világban. S ámbár neki a CSOKONAI VITÉZTŐL, KISFALUDY SÁNDORFÓL, VERSEGHYRŐL s PÁPAY SÁMUELŐL írott bírálatok sok ellenséget szereztek s a nyelvújító harczt is mintegy előkészítették: nem bánja, hogy megírta bírálatait. Előbb csak arra számított, hogy a lármás tollesaták érdeklődést keltenek, a mely hova-tovább szélesebb körbe hat, mint a szélverte hullám; később már a saját irányának, nyelvi és stílreformjának győzelmét is ettől várta.

Nemcsak a gyöngé, tehetségtelen írókat, hanem a jelesbeket is bírálat alá veszi. Így a többi közt megtámadja BARÓTI SZABÓ *Aeneis-fordítását*, a melyet — nem egészen helyesen — irgalmatlanul rossznak, előbeszédét meg éppen nevetségesnek találja. «Szükségesnek gondoltam — írja DÖBRENTÉNEK — hogy magán ezen az idolumon (t. i. BARÓTI SZABÓN) üzzem a korbácsolást, hogy mások szeppenjenek meg s dolgozzanak több gondnal.» E szempontból adja ki epigrammjait is. Hiába zúgnak ellene. Tudatosan veti a szelet, hogy vihart arasson. A forrongás, a harc előbb majdnem egyedüli czélja, később csak legfontosabb eszköze. A Dunán túl, Sárospatakon, Debreczenben, Pesten és Erdélyben hatalmas ellenzéke támad, a miben már a nemzeti élet erősödését szemléli. Ezért nincs oka megbánnia, hogy harczt kezdett. A ki valamely czélnak szenteli életét, nem rettentik el az akadályok. Lám a prófétákat s apostolokat keresztre feszítették, elfürészelték, nyúzták, — és mégis volt és lesz apostol. Ilyen példák lebegnek előtte s ilyenekkel tüzei barátait is.

Ösztönzéssel, lelkesítéssel vagy példával mindig résen áll. Magasztal vagy bátorít s gúnyolja a haladás útjában állókat, és szemeli folyvást az óhajtott eszmesúrlódásra, a közvélemény kialakulására vannak szegezve. A RÉVAI és VERSEGHY közti heves összetűzést nemcsak mint RÉVAI barátja s VERSEGHYnek kérlelhetetlen ellensége szítja, hanem mint türelmetlen erélyű izgató is. Elkéseredve kérdi: «Micsoda publikum ez a mi magyar publikumunk, mely semmi felől sem vesz notiót? mely sok beszéd volna az ilyen történet felől Németországban! Én azért tartom sok dologban jónak a csípősséget, hogy ezt az indolens népet részvételre ébreszsze».

Nemcsak a kor súlyos állapotát, egyszersmind a magyar faj véralkati sajátságait is hevesen ostromolja sokszor éles, nem mindig igazságos bírálatával: az önmagával való gőgös elteltiséget, a régihez való makacs ragaszkodást, az idegennek szánó lenézését. Keresve keresi az alkalmat, hogy oly váddal illesse a nemzetet, mely a visszahatas erejénél fogva erős összeütközésre vezessen. Számit az ellentétes felfogások mérkőzéséből keletkező eszmesúrlódásra, nem bánva, ha személye veszt is, csak ügye nyerjen. Az pedig — mélyen meg van győződve — nyerni fog a közvélemény erősbulésével s az irodalom gyarapodásával. A sorompóba szólitott ellenfél fölkészül a harcra, s még a harc be sines fejezve, midőn az új szellem fuvalma mind szélesebb körbe hat. A nemzeti lélek, a nemzeti költészet bontogatja szárnyait FÁY ANDRÁS és KISFALUDY KÁROLY, még inkább KATONA JÓZSEF műveiben. KULCSÁR ISTVÁN és PÁNCZÉL DÁNIEL lelkesedve tudósítják a közönséget KISFALUDY KÁROLYnak páratlan sikereiről, s a *Tudományos Gyűjtemény* mintegy megrögzíti a hírlapok magasztalásait. Új élet jelei tűnnek a vizsgáló szemébe, s ez új élet a széphalmi vezér diadalát hirdeti.

A *Tudományos Gyűjtemény* — mint TOLDY írja — úgy szólván a nemzeti intézet rangjára emelkedett. Voltakép «csak mióta ezen folyóírásunkat bírjuk, szólhatunk literaturáról, mert csak ez szerze közöttünk egy bizonyos olvasó közönséget; ez tette literaturánkat beszéd tárgyává és hozta valamennyire életbe s mintegy középpontjává lett haladásunknak».*) A magyar föld

*) *Élet és Literatura*, 1827. évf. II. köt. 15. l.

és népe ismeretét egyetlen vállalat sem terjesztette addig oly mértékben, mint a *Tudományos Gyűjtemény*. Azonban a kiméletlen hang, mely a benne megjelent kritikai vizsgálódásokat jellemzi, sem az írók, sem a közönség tetszésével nem találkozik. S általános a vágy, hogy íróink az úgynevezett szépirodalmi műveket tisztán csak az olvasók gyönyörködtetésére fűzzék koszorúba, mint KAZINCZY a *Helikoni Virágok* első kötetében próbálta. A *Tudományos Gyűjtemény* fokozta olvasó kedv kielégítését nagyobb mértékben előmozdítani, a régi s újabb írók legjelesebb munkáiból zsebkönyvet szerkeszteni, a mely az új nyelv és finomult ízlés minden követelményének megfeleljen, lesz a cél, a melyet KAZINCZY tanítványai magok elé tűznek. A széphalmi vezér izgató erélyében régi és új írók osztoznak, s míg egyrészt az ő tekintélyére támaszkodva, tanácsát és pártfogását megnyerve szorosan magukhoz csatolják, másrészt az új irány szellemétől hevítve nemzetibb irány felé törnek s megvetik irodalmunk újabb korszakának alapját.

IGAZ SÁMUEL, a KAZINCZY törekvéseinek buzgó követője, a bécsi írói körbe jutva szomorúan látja, hogy a nemzeti irodalom azért nem tehet gyorsabb haladást, mivel még mindig hiányzanak az időszaki sajtónak oly eszközei, a melyek a kisebb költői és szépprózai műveket fonnák koszorúba s évenkénti megjelenésekkel folyvást ébren tartanak a nemzeti fogékonyságot. Ezért már 1819 őszén megpendíti egy zsebkönyv kiadásának tervét MÁRTON JÓZSEF és UNGVÁRNÉMETHI TÓTH LÁSZLÓ előtt, a kik mind a ketten javallják szándékát. Azonban akkor már rövidnek látja az időt, hogy a következő év tavaszán tervét megvalósíthassa, s egyelőre félbehagyja. De ugyanakkor Pesten, a KULCSÁR ISTVÁN körében is foglalkozni kezdenek hasonló tervvel; azonban még hiányzik a vállalkozó szellem. E miatt KULCSÁR a következő év elején erősen kifakad lapjában a nemzeti közöny ellen, keserű panasszal szólván írókról s közönségről egyaránt; amazokról, hogy semmi új vállalatba nem mernek kezdeni, erről, hogy semmit sem olvas és semmire sem áldoz. «Így lévén dolgunk — írja KULCSÁR — lehetne-e csudálni, ha az a nemzet, mely maga tulajdonához oly hideg, oly érzéketlen, nem sokára a nemzetek sorából is kiveszne?» Nincs semmi munkánk — folytatja — a melyet a művelt közönség kezébe adhatnánk; csupán a nép

kapja meg évről-évre a maga naptárát, a melyben az irodalom legjobb munkásait is hiába keresi. Itt az idő, hogy egyszer már a művelt közönséghez is szóljunk, mert hiszen nemcsak «a parasztság teszi a nemzetet». Vajjon — kérdi — mikor fogjuk a nemzeti csinosodást állhatatos és hathatós buzgósággal gyámolítani? *)

«Boszankodva olvasánk — írja IGAZ SÁMUEL erre vonatkozólag 1820. okt. 24-dikén KAZINCZYNak — ez esztendő elején a *Hazai Tudósításokban* KULCSÁR úrnak leczkéjét, mely... méltán, de hevesen paskolta nemzetünket».**) E miatt most már IGAZ SÁMUEL határozottabban foglalkozik előbbi tervével. Azonban épen ekkor értésére jut, hogy KISFALUDY SÁNDOR a regéiért nyert Marczibányi-jutalmat hasonló czéllal ajánlja fel öcsésének; e miatt IGAZ SÁMUEL ismét vár: hátha a pesti íróknak jobban kezük ügyébe esik az óhajtott szándék valósitása. De — úgy mond — meghallván a pesti írók késedelmezését, a mely szerint még tán két év múlva sem készülhetnek el munkájokkal: elhatározza, hogy most már ő fog hozzá a tervéhez és 1821-re a közönség kezébe adja zsebkönyvét. KAZINCZYhoz folyamodik első sorban s az ő támogatásától várja a terv sikerét. Pár hónap múlva KISFALUDY KÁROLY is arról tudósítja KAZINCZYT, hogy «sokak unszolására elhatározta magát egy magyar almanachot 1822-re kiadni»; de — hozzáteszi — csak úgy remél credményt, ha oly férfiak gyámolítják, mint a széphalmi vezér.

A mint KAZINCZY IGAZ SÁMUEL szándékáról értesül, összeírja szonettjeinek és epigrammáinak egész csomóját s legott felküldi Bécsbe IGAZ SÁMUELhez, a ki vállalatának minden mozzanatáról részletesen beszámol KAZINCZYNak s tőle kér tanácsot a képekre, a nevezetes férfiak névalírásainak hasonmására stb. nézve. Nemcsak pártfogójának, hanem valódi szellemi vezérének tekinti KAZINCZYT, a ki szokott buzgóságával karolja fel a vállalatot s a czímlapra ő rajzolja meg a tokaji hegy képét. E mellett az ő felszólítására adják dolgozataikat a zsebkönyvbe SZENTMIKLÓSSY, PONORI THEWREWK és mások; ő buzdítja gr. DESSEWFFY JÓZSEFET és KIS JÁNOST, DÖBRENTÉIT és VITKOVICSOT s később ZÁDORT

*) *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1820. évf. 4. (jan. 12-diki) szám.

**) *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 265. l.

is. Az egyes íveket még kefelevonatban olvashatja KAZINCZY, s lehet mondani, hogy az ő javalása nélkül majd semmi sem jelenik meg a zsebkönyvben. Az *Aurora*ba is küld egy dalt s arra kéri KISFALUDY KÁROLYT, hogy mivel az *Aurora* «leginkább a szépnem kedvéért adatnék ki, illő, hogy a szerelem énekei is hallattassanak benne,» e szempontból ügyekezzenek tehát költészetünket gazdagítani.

1821 májusában megjelenik a *Hebe* első kötete MÁRTON JÓZSEF anyagi segélyével s pár hónap múlva IGÁZ SÁMUEL már a második kiadást készíti sajtó alá. Az *Aurora* csak augusztusban követi a *Hebét*. S mivel az *Aurora* I. kötete a királynénak volt ajánlva, IGÁZ SÁMUEL pedig szintén kérkedett, hogy zsebkönyvének első kötetét Ferencz Károly főherczeg is szívesen fogadta: a szerkesztők azzal a reménnyel kecsegtették magokat, hogy vállalatuk a felsőbb körökben is méltó figyelmet fog kelteni. S e remény nem is volt csalóka. Az irodalom pártolása főnemeseink körében is kezdett hódítani, s a DESSEWFFYEK PRÓNAYAK, RÁDAYAK és TELEKIEK anyagilag és szellemileg egyaránt támogatták e vállalatokat. Nem ok nélkül reméli tehát IGÁZ SÁMUEL, hogy zsebkönyvének meglesz a közönsége továbbra is. Azonban Pestről azt a hírt hallja, hogy az itteni íróknak nem igen tetszik a kétféle zsebkönyv, s vannak, a kik úgy vélekednek, hogy egy-ugyanazon író ne dolgozzék mind a két vállalatba. KISFALUDY KÁROLY nyilván attól is tart, hogy a közönség részvétele nagyon megoszolván, egyik vagy másik vállalat kénytelen lesz megszűnni. «Sajnálom — írja KAZINCZY-nak 1821. május 23-dikán — hogy IGÁZZAL ezen tárgyban megütköztem; mert nyilván látom, hogy egyikünknek veszteni kell; ismered hazánkat: két zsebkönyvre nem nőtt fel.»*) Meg is pendíti IGÁZ SÁMUEL előtt azt az eszmét, hogy a kettőt egyesítsék; IGÁZ SÁMUEL nem is idegenkedik ez eszmétől; azonban az elért siker után ő is, KISFALUDY KÁROLY is lemond a tervről.

Valóban az írók és a közönség szokatlan figyelemmel fordulnak e vállalatok felé, s KAZINCZY dicsekedve emlegeti, hogy az *Aurora* negyven példányát egyszerre elkapkodták az ő vármegyéjében. S KAZINCZY nemcsak leveleiben, hanem hírlapi

*) U. o. 444–445. l.

czikkeken is igyekeznek áldozó készségre sarkalni nemzetét, hogy a derék szerkesztők munkakedve ne lankadjon, főleg mivel IGAZ SÁMUEL is, KISFALUDY KÁROLY is nyíltan vallja KAZINCZYT mesterének. «Örvendek — írja KISFALUDY KÁROLY id. levelében — hogy dolgozásaim bizonyíthatják, hogy téged vettelek például, és téged érteni, követni legfőbb szorgalmam.» IGAZ SÁMUEL pedig elérzékenyülve mond köszönetet KAZINCZYNAK: «Nagybecsű barátságod ajánlása — írja 1821. június 19-dikén — fiaddá fogadott, s tőled a bölcs tanácsot, intést s dorgálást is főhajtva veszem.»*)

KAZINCZY egész pályája törekvéseinek szembetűnő hatását érzi e vállalatok, különösen az IGAZ SÁMUEL zsebkönyve sikerében, a melyet PRÓNAY SÁNDOR b. is «szép jelenésnek» tart, kivált hogy az első ötszáz példány oly hamar elfogyott. Most már — rebesgették — valóban lesz irodalmunk, mert lesz olvasó közönségünk; az írók, kiadók s könyvnyomtatók hasznát látják munkáiknak. KAZINCZYT különösen a KLAUZÁL IMRE *Róza és Kálmán* című elbeszélése, PAPP JÓZSEF *Úti rajzai*, b. PODMANICZKY LAJOS *Jó tettért jutalom* című novellája és SZILÁGYI FERENCZ történelmi dolgozatai töltik el örömmel. Siet is az előtte ismeretlen írókat azonnal fölkeresni leveleivel, hogy érdemeik és tehetségek méltánylatával törekvéseinek osztályosaivá avassa őket. «Jól tetted — írja ide vonatkozólag PRÓNAY SÁNDOR KAZINCZYNAK — hogy leereszkedve az ifjakhoz, leveleddel elfogadtad a pályán s új ösztönt adtál» nekik. «Gyönyörködve nézed te — folytatja — ezen derék ifjaknak felerdülését s ugyanezen a nemes pályán utánad való nyomulását; *te utánad*, mondom, mert csakugyan te valál az, a ki a magyarság tűzét a nyelvre való nézve újra felélesztetted és a kimívelésnek ezen újabb epocháját külső kulturával teljes mértékben felékesítve elkezdted; úgy hogy csakugyan minden ellenzés és oppositio mellett is a majoritás tégedet a magyar deákság (értsd: irodalom) patriarchájának hálaadó szívvel elismér. Tőled várja minden ezen pályán futni induló, s te osztogatod a koszorút.»**)

Gróf MAJLÁTH JÁNOS is örömmel látja, hogy a nyelvújító

*) U. o. 479. l.

**) U. o. 440—1. l.

harcz milyen rendkívüli hatással van a magyar közélet fejlődésére. Jól történt s nemzeti nyelvünkre nézve igen hasznos volt e harc — írja KAZINCZYNak 1822. december 20-dikán — de mily sok erőre, állhatatosságra s ügyszeretetre volt szüksége Kazinczynak, hogy a hozzá méltatlan fegyverekkel küzdők ellen abba ne hagyja a harczot.*)

Valóban KAZINCZY méltán gyönyörűséggel szemlélheti, hogy az ifjú írók művein micsoda új szín ömlik el, s mennyire magok megett hagyják a régi írókat, a kik nemcsak ifjú korukban nem írtak úgy, hanem pályájok vége felé sem írnak. «Édes uram-öcsém, — írja FÁY ANDRÁSNak 1821. márcz. 30-dikán IGAZ SÁMUEL zsebkönyvére vonatkozólag — lássuk ezt a munkát s tekintsünk azon esztendőkre vissza, a midőn RÁJNIS, BARÓTI és RÉVAI kezdenék írni. Nem látjuk-e a haladást s nem kevélykedünk-e azon, hogy ez a haladás nekünk is munkánk, és így hogy a haza kedves birtoka mi általunk is nemesedett? S ha ez így volna: pirúlhatunk-e, hogy a sok jóval sok rosszakat, hibásakat, vétkeseket is adtunk?» **)

De nem kevésbbé örvend KAZINCZY az *Aurorának* is, a melyben KÖLCSEY *Szép Lenkája*, KISFALUDY SÁNDOR *Nemzeti éneke*, KISFALUDY KÁROLYnak *Az élet korai* című olasz nyolczasa s HORVÁT ISTVÁN *Árpádja* nyerik meg leginkább tetszését. KISFALUDY KÁROLY minden tartózkodás nélkül a mester irányát követi az újításban, és pedig nemcsak az új szók (*hölgy, lét, lény, tökély, kény, élv, virány, ür*) használatában, hanem az új összetételű s új képzésű, a KAZINCZYNak annyira tetsző, lágy érzelmességet kifejező szókban is (*ábrándvilág, bájalak, bájkép, dicsborostyán, fenlángol, fenleng, hullong, hullad, kéjmalaszt, lángész, lángérő, lobbadoz, olvadoz, ringadoz, szállong*, stb.). VÖRÖSMARTYnak az *Aurorában* megjelent művei is megragadták a mester figyelmét; de nem annyira az új szók (*dísz, ék* e h. ékesség, *együl* e h. egyesül, *agg* e h. aggódik, *gyönyör, kellem, könyör, ked* e h. kedv, *kegy*, stb.), vagy új képzésű szók (*zöngelem, csataj, csörej, szánat, nyilat; csókdos, riadoz*), mint inkább az összetételek tetszetek neki (mint: a *rózsabimbó* ana-

*) *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 219. l.

**) *Kazinczy F. Lev.*, XVII. köt. 422. l.

logiájára képzetek: rózsafelhő, rózsakép, rózsaszerelem, rózsavászon, rózsavilág; hajnalarcz, hajnalköntös; hószin, hókebel, hóvilág; sólyomszárny, őrifal, hírkoszorú, villámkard, ellenhad, tűzár, vérnap, rémláng, hajji, jégfonál, zajszél, szikralökés, rendbomlott) stb. Különösen pedig az új árnyalatú szókat (tömerdek Hunnia, vágyaik soka) s a költői nyelv azon festői kifejezéseit magasztalta, a melyek ragyogó színezetökkel a magyar nyelvnek addig nem is sejtett báját mutatták; pl. az ilyenek: *eget hoz tiszta kék szemében, vérontó férfi, bátor örömradás, erőben kel, halál lett urrá, vészt csillogtat szeme, vidámság hajnala kél, dárdavető hajdúk riogatnak, ellenség zajlik, a sivatag éje vadabba tenyész és ezer ehhez hasonló.* Nem hiába mondja KAZINCZY, hogy fia VÖRÖSMARTY Cserhalmából és Zalánjából tanulja nemcsak a hexametert skandálni, hanem a költői szó-lás szépségeit érezni is; e művekből tanulja ismerni «a nemzet nagy díszét».

Azonban KAZINCZY KOVACSÓCZY MIHÁLYT jó ideig mindjárt KISFALUDY KÁROLY mellé sorozza. «Ő utána — írja ZÁDORNAK 1825. szept. 25-dikén — nekem KOVACSÓCZY ragyog igazán.» S még midőn TOLDY és ZÁDOR felvilágosítják is a mestert tévedése felől, nem haboz kimondani, hogy neki «KISFALUDY KÁROLY után a dalokban ő (t. i. KOVACSÓCZY) vala minden gyönyörűsége». S a mint KOVACSÓCZYNAK Szondi Györgyét olvassa, szerzőjét «csudálást érdemlő erejű embernek» nézi, noha műve még sok törlést kíván. «Tisztelettel tölt el szívem — írja KAZINCZY ZÁDORNAK 1825. decz. 16-ikán — az igen derék ifjú eránt, és ha maga magát el nem öli, KISFALUDY KÁROLYVAL ő fog legszebb tűzben ragyogni egünkön.» *) KOVACSÓCZY gyakrabban használja az új szókat: *csend, éber, édelg, idv, korány, pír,* stb., mint VÖRÖSMARTY első dalaiban, s bizonyos, hogy épen ez téveszti meg KAZINCZY ítéletét; ezért vallja őt «temérdek nagyságú» írónak, a ki «nagy dísze» az új iránynak.

HELMECZY mindjárt az *Aurora* I. kötetében közöl hosszabb

*) Zádor Gy. levelezése Kazinczyval; 44., 50., 67. l. Kazinczy a Dul-házy M.-hoz írott leveleiben (Akad. könyvtár: M. Irod. Lev. 4r. 5. sz.) és a Kis Sámuelhez írt leveleiben. (Vas. Ujs. 1860: 21. sz.) is sokszor megemlékezik Kovacsóczyról.

mutatványt a *Megszabadított Jeruzsálem* fordításából, a mely nemcsak azért nevezetes, mivel e híres romantikus éposznak első magyar, az eredetihez hasonló alakú verses fordítása, hanem azért különösen, mert a fordító merészségei, szócsonkításai itt mutatnak igazán elrettentő példákat, a melyek miatt nem ok nélkül rója meg DESSEWFFY is, hogy «a költői szabadságot némelykor a féktelenségig viszi». HELMECZY újítása minden bizonynyal a legnagyobb szálla az írók szemében; nemcsak a puristák, hanem még KÖLCSEY is kikelnek ellene s erőszakosságát a mérsékelt újítás veszélyeztetőjének tekintik. Maga KISFALUDY KÁROLY is, a ki eleinte hatása alatt állott, szükségesnek látta HELMECZY fordítását mentegetni, részint a költői stil, részint a nyelv szempontjából. Jóllehet a szerkesztő csak eredetit ígért, mégis közölte e fordítást, a mit a következőleg igazol: «A ki meggondolja, mily becsű az ily tolmácsolat akár művészi, akár egyéb tekintetből nyelvünkre nézve, megbocsátand e léptünknek». «Az ily költemény — folytatja KISFALUDY KÁROLY — eredetileg is fentebb nyelven lévén írva, fordításban is fentebb nyelvet kívánt; azért az itt előkerülő újítások melőzhetetlenek valának.» *)

Fölösleges volna HELMECZY újításait felsorolni. Ha azt mondjuk, hogy a KISFALUDY KÁROLYTÓL, VÖRÖSMARTYTÓL és KOVACSÓCZY-TÓL idézett új szók nála úgyszólván lépten-nyomon előfordúlnak, keveset mondunk. Az affektált érzelmesség kifejezésére halmozza a gyakorító igék önkényes alakjait: *bárgyudoz*, *csikorgadoz*, *érdcz* (hozzáér), *érdel* (elfog), *lassudoz*, *szomjúdoz*, *rejttenget*, stb.; az -ás -és képzőtmajdnem mindenütt az -at-tel cseréli föl (a mire VÖRÖSMARTYNÁL is találunk példákat, de inkább kivételesen) s minden ok nélkül egészen szabálytalanul használja: *bajlat*, *bosszúzat*, *dühlet*, *cszközlet*, *környellet* (e h. *körülmény*), *undoklat*, *zsibongzat*. Nála találjuk sereggestül az ilyeneket is: *dühöncz*, *hítvédecz*, *újoncz*, *lankadály*, *csüggedély*, *vetély*, *nézvény*, stb. Nem említjük azon szócsonkításokat, a melyeket más íróinknál is olvashatunk (*nyomor*, *inger*, *könyör*); de HELMECZY minden józan mértéket eldobva használ ilyeneket is: *gerj* e h. *gerjedelem*, *dőr* e h. *döre*, *tár*

*) *Aurora*, I. köt. 170. l.

téres h., *szorgod* (érthetetlen), *szük* e h. szükség. *vegyli* e h. vegyíti, *kegyli* stb. Sőt még a tulajdonnevet sem kiméli: *Mahomet* h. írja Mahom; a fosztó képzőt is csonkítva ragasztja a tőhöz: *hasztlan*, *szentségtlen*, *ismértlen*, *látlan*. Nemcsak a szók összetételében (*hírlebel*, *hitsorsos*, *gyanúszez*, *méregzavar* (ige), *szörnyharácsoló*, *szörnyparancs*), ragozásában (*folyamt* e h. folyamot, *iramt* e h. iramlott) nem ismer határt, hanem a mondat-szerkezetben sem; p. o. *Hol a francz lak- s élelmét lelheti*; — *Szép arcza ön vagy mesterkélt dísz-é*, stb. Igaz, hogy kifejezéseitől néha a tömörséget, a festőiséget bajos volna megtagadni, p. o. *Téged dühre sérté*; — *arczrózsái bíborúlt színekkel*, stb. De merészsége itt is a legtöbbször messze marad a sikertől nemcsak fordításában, hanem eredeti dolgozataiban is.

Jóllehet azonban HELMECZYnek a magyar nyelv ősi szellemét gyökerestül felforgató újításai méltán szánó mosolyt idéztek elő; voltak olyanok is, a kik pártjára keltek, különösen midőn az idegen költői műveket az eredetihez hű versalakban próbálták nyelvünkbe átültetni. Maga DÖBRENTAI is úgy véli, hogy «ha a kurtítások fel nem vétetnek, nyelvünk soha sem adhatja vissza a külföld remekeit való mivoltukban. HELMECZY csak ezekkel lehetett szerencsés TASSO *Jeruzsálemének* ottave rimekben elkezdett fordításában».*) KAZINCZY «csudálva csudálja» e fordítást. «Nem hittem, — írja HELMECZYnek 1822. június 18-dikán — hogy legyen valaki, a ki azt merje és úgy adja. Ha valamit — folytatja KAZINCZY — fordításodban ki kell tennem, azt mondanám, hogy nem hoztad által a *színt*; TASSO édes, HELMECZY merő füszer».*) Feltűnő, hogy a széphalmi vezér egy szóval sem mondja, hogy HELMECZY vakmerő rontásai inkább ártanak, semmint használnak az ő igyekvéseinek. Ez nyilván azért van, mivel KISFALUDY KÁROLY is javalni látszik HELMECZY szerencsétlen próbáit. Ámde DÖBRENTAI mind gyakrabban érintkezvén e tájban a dunántúli írókkal s az Aurora-kör tagjaival mind élesebb összeütközésbe jutván, kivált mióta KISFALUDY KÁROLY a kettejük szerkesztésében tervezendő *Arpadia* folyóirattól visszalépett: csakhamar idejét látja, hogy a nyelvtisztaság érdekében tilta-

*) *Kazinczy F. Lev.*, XVII. köt. 566. l.

**) U. o. XVIII. köt. 96. l.

kozzék nemcsak HELMECZY, hanem KAZINCZY s a hozzá csatlakozó ifjú írók túlzásai ellen is. DÖBRENTAI, bár az újítás híve volt, már azelőtt is nem egyszer szemrehányást tett KAZINCZYNAK a kilencz kötet fordításban talált szokatlanságokért s idegenszerű szólásmódjai miatt. Azonban nyilvánosan inkább mellette, mint ellene nyilatkozott. Még 1822-ben is védelmére kél KAZINCZYNAK, a kit sokan — és nem alaptalanul — gáncsoltak azért, hogy a *Yorick érzékeny utazásaiban* «eltöltötte magyarságát francia kifejezésekkel». «Pedig — írja DÖBRENTAI — az épen úgy van jól, mert az anglus író is azt tette a maga nyelvén, ezzel is kitetszőbben akarván éreztetni a francia karakterét s nyelvének is fordulását, mely máson hirtelen elveszhetne».*) De már két év múlva *A magyar írásmód mostani állapotjáról* című párbeszédese elmefuttatásában **) erősen kikel az idegenszerű kifejezések miatt, a melyekről inkább le kell szoktatni a magyar olvasókat, mint reájok kényszeríteni. VERSEGHY szájába adja gáncsait a miatt, hogy a magyarok a németeket ismerik el tanítómesterökhöz; a mi --- mellékesen megjegyezve --- félreismerhetetlenül HORVÁTH ENDRE hatása DÖBRENTAI-ban. «Kivallom neked, — így szól VERSEGHY BÁRÓCZYNAK a másvilágon — régi vagy újabb klasszikusok ízlésén csinosult írónak ZRÍNYI, GYÖNGÖSY, PÁZMÁNY s MIKES nyelvén kell írni, az az olyanon, a mely tökéletesen magyar, s a mi ezeken darabosságnak látszanék, azt új kellemű magyar fordításokkal váltsa fel». VERSEGHY kezét fog RÉVAIVAL, a ki szintén irtózik attól a gondolatától, hogy nyelvünket kiforgassuk ősi jelleméből. «A nyelv eredeti karakterét --- így beszélteti DÖBRENTAI RÉVAIT — különösen kiváló fordulásait idegen kaptákra facsargatni nemcsak nem szabad, de az írás lelkét és virágát egyrészt azokból kell fűzőgetni».

Első pillanatra azt hihetnők, hogy DÖBRENTAI nem annyira mestere újításai, mint inkább HELMECZY és TOLDY vakmerőségei ellen támad id. értekezésében; azonban a KAZINCZYHOZ ugyanekkor írt levelei világosan mutatják, hogy ő első sorban egyenesen mesterét veszi célba, a kinek a *Sallustius*-fordításához írott előszava készíti a támadásra. KAZINCZY a fordítás elősza-

*) *Tud. Gyűjt.* 1822. évf. II. f. 54—60. l.

**) *U. o.* 1824. évf. VII. f. 78—86. l.

vában helyesen mondja, hogy SALLUSTIUS fordítójának «mind a történetírót, mind a nyelvművészt adnia kell», de hogy a SALLUSTIUS nyelvének minden különös sajátosságát éreztesse, ez már több, mint a mire az idegen nyelv szelleme felszabadít. SALLUSTIUS fordítójának — KAZINCZY szerint — «mernie kell a maga nyelvében, a mit SALLUSTIUS mere a magáéban»; dolgozatán az eredeti kép igaz színei ömöljenek el. KAZINCZY felfogását HORVÁTH ENDRE és GUZMICS helyesnek tartja, a mi — úgy mond KAZINCZY — neki «nagy sarkantyú». De DÖBRENTAI nemcsak a fordítás elveiben nem ért egyet mesterével, hanem kivált az idegenszerű kifejezéseket hibáztatja. «Sokáig várogattam, — írja DÖBRENTAI — hová fordítja a nyelvet újonnan megkezdett és enuncziált neologiad; mit fognak szülni deákos, francziás és németes kifejezéseid». S úgy látja DÖBRENTAI, hogy KAZINCZY újításai mind többet ártanak nyelvünknek. «Neked — folytatja — kezdedben volt nyelvünk diszre emelhetése, s mit látunk?» Mindenfelé «elhülést, zajgást». Pedig mi magyarok alig számítunk a nemzetek sorában, s az íróknak «félíg hideg, félíg elkülföldisedett publikumot kell műveltségünk védésére meg- és visszanyernünk». Ezt pedig azzal «a nyelvzavarással», a melyet az írók KAZINCZY javalása mellett elkövetnek, soha el nem érhetjük.¹⁾

KAZINCZYNak sem az *Új szellem*,²⁾ sem a VIDOVICS ÁGOSTON műve,³⁾ sem a HORVÁTH JÓZSEF ELEK újabb támadása⁴⁾ nem fájt annyira, mint DÖBRENTAI-nak az orthologus táborhoz csatlakozása. Azokat jóformán figyelmére sem méltatta, nem úgy, mint tiz-tizenkét évvel azelőtt a *Mondolatét*. Honnan e különös jelenség? Onnan, mivel KAZINCZY most már nem félti életének nagy művét a még sokkal erősebb ellenzéktől sem, mivel az ifjabb íróknak úgyszólván minden sora az ő elveinek diadalát hirdeti. Megerősíti e felfogásában HORVÁT ISTVÁN is, a ki ekkor már történelmi álmodozásaiba merült ugyan, de KAZINCZY fokozódó küzdelmeit éber figyelemmel kísérte. S a mint

¹⁾ *Kazinczy Glottomachusai*, 334—5. l.

²⁾ *Új Szellem, vagyis Új-magyarok útja Helikonra*, Szegeden, 1824.

³⁾ *A Magyar Neologia Rostálgtatása*; Pesten, 1826.

⁴⁾ *Tud. Gyűjt.*, 1825. évf. III. f. 61—76. l.

1819-ben türhetetlen volt előtte «a mindenféle sértés, döfés, csipkedés, bántás, vagdalkodás», és szót emelt a nyilvánosság előtt is a széphalmi vezér újításai mellett: most, midőn a mester az *Erdélyi Leveleket* a végre utasítja hozzá, hogy magyarságán is javítson, őszintén megvallja, hogy legfőlebb csak egy-két esetben tudna kifejezéseinek valamit igazítani, hiszen ő maga is széltére használja új szavait. «Te — írja neki 1824 november 12-dikén — művészi izléssel, esmérettel és erővel szólasz s magát a nemzeti nyelvet is kezed alá hajtottad... DÖBRENTÉI akármit mondjon, az keveset nyom előttünk.» Nem is érti, mit tudtak dicsérni DÖBRENTÉIben a jó szándékon kívül. Kár, hogy ilyen emberek magasztalták a mestert, a kiknek «a magasztalás tollokból gyalázat, vagy legalább semmi serkentés, semmi ösztön, semmi jutalom». KAZINCZY 1819-ben is kárpótlást keresett HORVÁT ISTVÁN védelmében leghívebb tanítványainak elnémulásáért; most is örömmel fogadja javaslását, a melyben kétségtelen győzelmének újabb hatalmas bizonyosságát tekinti.

De DÖBRENTÉI kéretlen tanácsai haragra gerjesztik a mestert. Mindamellet, jóllehet magánleveleiben s a nyilvánosság előtt bátran visszaveri régi jó barátja támadásait és keményen megleckézteti «fene barbarismusai» miatt: egy perczig sem hiszi, hogy a harczt újra szitania az ügy érdeke követelné. A mint már a *Hebe* és *Aurora* megindulása után mindjárt bizonyosnak vélte a győzelmet, mindinkább megerősödik abban a meggyőződésben, hogy a zsebkönyvek újabb évfolyamai évről-évre szembetűnőbben az ő részére biztosítják a diadalt. Nemcsak az ő szárnyai alatt, hanem a KISFALUDY KÁROLY mellett működő fiatal írók is minden tétovázás nélkül osztoznak elveiben s követik gyakorlati útmutatásaiban. S ha még most túlmennek is a megengedett határon, az idő majd kiválasztja az életrevaló újításokat, a melyek a nemzeti lélek gondolatalkotó folyamatával összevegyülnek. Mindjárt az *Aurora* I. kötetének ismertetésében lelkesedve kiált fel: «Mely álmélkodást érdemlő gazdagságát látjuk itt, mint *Hebében* látánk, a szóknak, szólásoknak, poétai formáknak! Valóságos virágszőnyeg, a legcsillogóbb, legbájosabb színekkel. Hasonlítsuk össze, a miket itt látunk, azokkal, a mi jókat tíz s több esztendő előtt látánk, s

kérdjük: ha haladunk-e, vagy a mint némelyek hinni szeretnék, hátra megyünk?»¹⁾

A két zsebkönyv, bár szerkesztésében, íróiban s egész szellemében nem egy feltűnő különbséget mutat, a nyelvújítás győzelmére döntő hatású a gyakorlatban. KAZINCZY jól veszi észre, hogy a *Hebében* inkább csak kezdő írók, az *Aurorában* pedig «nagynevű férfiak» dolgozatai jelennek meg; hogy a *Hebe* még bizonyos tekintetben a régi költői irány képviselője, az *Aurorán* pedig az új, romantikus szellem fuvalma érezhető; azonban a nyelvújítás elveinek alkalmazásában mind a két vállalat egy csapáson halad; sőt az *Aurora* az újabb költői irány hirdetése mellett KAZINCZY nyelvújító törekvéseinek is minden kétségen kívül érvényt akar szerezni. Ez okból nézik a pesti írók gyanús szemmel, hogy KAZINCZY sokkal inkább gyámolítja a *Hebét*, mint az *Aurorát*. Amabban nemcsak verseit, p. o. *Vajda-Hunyad*, *Dédács* stb. című epigrammáit közli, a melyeket KISFALUDY KÁROLY is «felséges» műveknek tart; hanem egyszersmind történelmi dolgozatait, sőt fordításait is. A *Mária Terézia* és *Zrínyi Miklós* életrajza meg BOUFFLERS leveleinek fordítása különféle oldalról mutatják a széphalmi vezér stílreformját. Amazok, mint általában eredeti dolgozatai, az újítás józan mértékét, emez, mint általában fordításai, az idegenszerűségek hajhászatát, de ezzel együtt azt a törekvést is, hogy a magyar nyelvet gazdag színezetűvé alkossa. «Ha nyelvünk – írja erre vonatkozólag 1823. nov. 4-dikén – sokszínűséggel nem bírna, nem bírnánk a BOUFFLERS leveleit. Ám mérkőzzék össze velünk e részben a német, s adja bár GOETHE úgy, mint én. És mégis neheztelnek némelyek, hogy a nyelvet sokszínűségében akarjuk megtartani.»²⁾ Magához a fordításhoz is csatol KAZINCZY egy pár jellemző sort, a melyben azt a reményét fejezi ki, hogy a magyar olvasók kedvvel fogadják a levelek fordítását, mivel «ez őket a francia szóolás és gondolkozás könnyűségével s kellemeivel ismeretségbe hozhatja, s az literaturánknak nem kis hasznót ígér».³⁾

Az *Aurora* osztozik KAZINCZYNAL e törekvésében; azonban

²⁾ *Magyar Kurir*, 1823. évf. 3. (jan. 10-diki) sz.

¹⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 437. l.

³⁾ *Hebe*, III. köt. 203–224. l.

szeretné, ha KAZINCZY e vállalatba adná a *Vajda-Hunyad*hoz hasonló műveit. DÖBRENTÉI egyenesen megírja KAZINCZYNAK, hogy a *Hebe* pártolása elfordítja tőle a pesti írókat, mert felekezeti szellemet látnak benne. E gyanú teljesen alaptalan ugyan, de mivel KISFALUDY KÁROLY szigorúbb kritikával válogatja össze az *Aurora* tartalmát, mint IGAZ SÁMUEL, s még a VITKOVICS és DÖBRENTÉI művei közül is csak válogatva közöl, lassankint az *Aurora* önállóbb, szabadabb pályát tör magának, a *Hebe* pedig mindvégig KAZINCZY pártfogása alatt marad; KAZINCZY épen a a nemes vetélkedést látja célra vezetőnek s azzal mentegeti magát, hogy az *Aurorát* többen segítik s reá kevésbé szorúl, mint a *Hebe*. S ámbár az *Aurora* nemzetibb szelleme őt is magával ragadja egy időre, s a megújított nyelvnek addig alig sejtett szépségei KISFALUDY KÁROLYNÁL s még inkább VÖRÖSMARTYNÁL világosan mutatják irányának többé el nem vitatható győzelmét: midőn IGAZ SÁMUEL váratlanul elhunyt, ő maga akarta a *Hebét* folytatni, mintha attól félt volna, hogy az *Aurora* végleg megfosztja őt a vezér tekintélyétől. Terve azonban dugába dől a *Hebe* folytatására nézve, míg az *Aurora* mind jobban meghódítja a nemzetet. KAZINCZY az *Aurora* költői közül a szerkesztőn kívül nemcsak KOVACSÓCZYT, hanem VÖRÖSMARTYT is méltán követőjének hiszi; sőt eleinte TOLDYT magasztalja a *Stuart Mária* című verséért, majd aztán VÖRÖSMARTYNAK jósol nagy jövőndőt. «Ha kiből, — írja ZÁDORNAK 1823. decz. 30-dikán — belőle várok igen sokat. Édesség, és a mi igen sok, érettség ömlött el dolgozásán».*)

A *Hebében* ARANYOSRÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR kis eposza úgy tűnik fel KAZINCZY előtt, mint a mely HOMÉROSZ költői stíljének művészi utánzása. Midőn a tizennégyéves gr. DESSEWFFY AURÉLLAL találkozik, legott idézi neki az éposz e sorát:

Scythák, honszerzők, hadrontók, népeket őrzők —

DESSEWFFY AURÉL felkiált: «Hisz ez HOMÉR!» Mire a mester összecsókolja a gyermeket. «Tudom én, — írja KAZINCZY GUZMICSNAK 1822. nov. 11-dikén — hogy nagy írók nagy szépségeiben kell szem előtt tartani; de nekem minden emlékeztetés

*) *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 483. 1.

kedves; s ha valami felől, az eránt vagyok meggyőződve, hogy akkor leszünk osztán ott, a hol lennünk kell, a midőn tulajdon virágainkat úgy fejtjük ki, hogy azok a tetőhöz jutottakéhoz illjenek. Jaj annak, a ki a magyar szép arcot megtagadja; de ez a szép arcz sokat nyerhet az által, ha az idegenek szépségeiket a saját arcz szépségeinek nemesítésére általhozzuk.»¹⁾

S íme most már nemcsak az ő, hanem a nyomába lépő ifjú írók művein is látszik a megújított nyelv «sokszínűsége», ereje, hajlékonysága. A miért ő a harczt vívta, a miért «hősi erőlködését» kifejtette: a magyar nyelv átalakítva és meggazdagítva a nemzeti lélek hű és zengzetes tolmácsa lőn. A haladás útja nemcsak megtörve, hanem az akadályok nagyrészt el is háritva. «Az az út — írja Kis Jánosnak 1823. decz. 29-dikén — a melyet nekünk kellett irtani, íme törve van; s lelkes ifjaink futnak, a hol nekünk mászni kelle. Mint örvendek, hogy nyíltni látom a szép tavaszt!»²⁾ «Bizony — írja már előbb Bay Györgynek 1822. márcz. 13 dikán — csudálni lehet. mint emelkedik nyelvünk s literaturánk, akármit mondanak az orthodoxusok, kik csak nem szűnnek meg nyavalyogni, hogy azok a gonosz nyelvrontók nem nyugszanak.»³⁾ Kazinczy úgy látja, hogy nem is számtani, hanem mértani haladvánnyal gyarapodik a magyar nyelv, s bár még távol van a tetőponttól, máris megszegyenítheti a németeket, a kik azzal kérkednek, hogy «az angol erővel csak az ő SCHILLEREK tudá megmérkőzni». Ki hitte volna ezt még 30—40 évvel az előtt!

Senki sincs az akkori magyar írók közt, a ki a *Hebe* és *Aurora* sikereit lelkesebb hévvel érezné és hirdetné, mint a széphalmi vezér; mert senki sincs, a ki a nemzet szellemi haladásának bármi csekély jelenségét inkább szemügyre tudná venni, mint, ő s valamennyiben a biztató jövőt sejtené. Épen ezért a zsebkönyveket nemcsak leveleiben ajánlja a Dunán túl s Erdélyben, hanem most már a nagyközönség figyelmét is kötelességének tartja rájuk irányozni s kimutatni: «mi érdemel csudálást». «Valóban — írja gr. Gyulay Karolinának 1822. decz.

¹⁾ U. o. 191. l.

²⁾ U. o. 478. l.

³⁾ U. o. 48. l.

6-dikán --- haladunk s nagyon haladunk s még inkább fogunk, ha a könyv sok vevőket talál és sokáig». ¹⁾ Hiába mondja Kis János, hogy még mindig sok tér marad parlagon, a hol a nemzeti léleknek nyilatkoznia kellene; hiába róják meg az *Aurorát* gr. DESSEWFFY JÓZSEF és GUZMICS: KAZINCZY nem tud betelni az új vállalatok dicséretével. Jóllehet képzelhetetlen anyagi szenvedések súlyosúlnak reá: a zsebkönyvek újabb kötetei öröme derítik s csodálatra ragadják. Lehet mondani, ez öröm, irányának e tagadhatatlan győzelme élteti. S noha nem tud szabadulni azon alaptalan gondolattól, hogy BACSÁNYINAK főntebb érintett kirohanása egyenesen a dunántúli írók körének a műve: a nyelvújítás újabb védelmére nem is gondol. «BACSÁNYI — írja SZEMERE PÁLNAK 1824. okt. 23-dikán — engem soha birkózásra magával kicsalni nem fog». ²⁾ Az a nyíl, a melyet BACSÁNYI kilőtt, önmagát találja. De KAZINCZYTól tehet, a mit akar. «Az én legjobb védelmem — írja RUMY KÁROLY GYÖRGYNEK 1822. ápril 4-dikén — az IGAZ zsebkönyve és az *Aurora*. Lássák ezeket s mondják: vajjon az az út, a melyet én törtem meg, nem pompásabb gyümölcsöt termett-e, mint ha a régi mellett maradtunk volna. Mert a mily igaz, hogy nem szabad új szógyökereket alkotni: épen oly igaz, hogy minden szó jó lesz, ha a nemzet jobbjai felkapják.» ³⁾

Az új irodalmi jelenségek fölülmúlják a mester minden reményét. Az eddigi küzdelem eredménye immár nem lehet kétes. A régi és új írók különözései lassankint megszűnnek. A tüzes orthologus és tüzes neologus kezét fog egymással. Még KISFALUDY SÁNDOR sem idegenkedik többé az új szóktól, mint *Nemzeti éneke* s újabb regéi mutatják. HORVÁTH ENDRE *Török Bálintja* pedig az archaizmusnak s a merész mondat szerkezeteknek ritka példája. Hát SZIGETHI GY. MÓZES meséiben mily szép és gazdag nyelv szólal meg! Mesekötete valóságos diadala a nyelvújításnak. Ki meri tehát azt állítani, hogy kár volt a harczot megindítani s végig küzdeni?

KAZINCZY épen az ellenkezőről van meggyőződve s örül a

¹⁾ U. o. 207. l.

²⁾ *Szemerétár*, VIII. köt.

³⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 65. l.

sikernek, a melyet a zsebkönyvek minden újabb kötete s az ifjú írók legkiválóbbjai mutatnak. A harc és a nyomában járó győzelem «nyitotta fel némelyeknek szemeiket — írja KAZINCZY BAY Györgynek 1823. decz. 30-dikán. — VERSEGHY belehala a vitába, BACSÁNYinak pedig, mint gondolom, paraszt megszólamlásába belétört a kése». Nemcsak ő nem hajlandó többé a harczot folytatni, hanem legtüzesebb követőit is óva inti, hogy ne adjanak okot az újabb támadásokra. «Uram öcsém vigyázzon, — mondja SZEMERE PÁLnak — hogy a mi felünk valami gondolatlan ne tegyen.»¹⁾ Nem bánja ugyan, hogy az ifjú TOLDY BACSÁNYI vádjait visszaveri;²⁾ de nem hiszi, hogy a nyelvújítás győzelme e nélkül is kérdéses lehetne. «Ha szabad hozzád tennem egy kérést, — írja TOLDYnak 1822. máj. 25-dikén — azt teszem, hogy becsüld igaz becsed szerint magadat s ne köss többet belé és az ő-formákba. Nem érdemlik, s a per alkalmasan el van döntve.»³⁾ A *Tudományos Gyűjtemény* is védelmébe veszi TOLDYt, a kinek újításait MÉREI PÁL keményen megtámadja s az *alajt, gyök, dics, esk, szerény, lény, nyomor, szomor, gyönyör* stb. szavait megróván, azt mondja, hogy «jobb volna, még SCHEDEL úr az ilyen haszontalan nyelvrontásokon törte fejét, tisztán igyekezett volna írni.»⁴⁾ KAZINCZY is, noha dicséri TOLDYnak ifjú hevét, szeretné, ha újításaiban valami józan mértéket tartana s ne írna ilyet: *környt, örömt*. «Mert — úgymond — mindaz az új, a minek szükséges voltát nem látjuk; mindaz a szokatlan, a mi magát meg nem tudja első látásában szerettetni, nehezen csinálja szerencsését.»⁵⁾ Jól tudja KAZINCZY a maga tapasztalásából is, hogy «a kezdő ritkán áll meg a középpont mellett»; ő is «sok vétkeket követett el a nyelv ellen», ezt senki sem érzi, senki sem vallja inkább, mint ő maga. «De én úgy hiszem — írja KISFALUDY SÁNDORNak 1822. febr. 13-dikán — hogy az a nagy dísz, melyet lelkes öcséd *Auroráján* előntve látunk, az én munkám s azért az enyém, mert én előbb léptem fel, mint ő

¹⁾ 1824. okt. 23. levele. *Szeme tár*, VIII. köt.

²⁾ *Isokrates* ford., 1821. 60. l.

³⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 78. l.

⁴⁾ *Tud. Gyűjt.* 1823. évi. VIII. f. 107—123. l.

⁵⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 103—104. l.

és SZEMERE s KÖLCSEY s SZENTMIKLÓSSY, kik azt tették volna, a mit én tettem, ha előttök megtéve már nem volt volna.»¹⁾

TOLDYNAK *A haramiák* fordítását fejszóvalva olvassa s csak azt kérdi: vajjon «kell-e ez a sok?» Nem akar vitatkozni most már még levélben sem, de a HELMECZYÉHEZ hasonló vagy még azt is túlzó merészség mégis gondolkodóba ejti. Nincs ugyan oka többé győzelmét féltetni; azonban nem szeretné, hogy a szükségtelenül s izléstelenül halmozott új szók, a nyelv törvényeit lábbal tipró szokatlanságok hajhászata ismét sorompóba állítanak a régi ellenfeleket, a kik még nem mondtak le a küzdelemről, kivált mivel DÖBRENTÉI hozzájuk csatlakozott és úgy magát a mestert, mint az *Aurora*-kör tagjait üldözőbe vette. TOLDYT *A haramiák* miatt az ellenfél keményen megtámadta. Szemére hányta, hogy az idegen szókat szükségtelenül halmozza, hogy a magyar nyelvet egyáltalán nem ismeri és zabolázhatatlanul újít ott is, a hol mások már kipótolták az érezhető hiányokat s «így elkorcsosítván a már néminemüképen bevett újításokat is, vétkes cselekedete által a magyar nyelv Herostratusává lön». «Avagy nem volna-e méltó ilyen író — kérdi másik bírálója — hogy az írók társaságából számkivettetnék és sem a más nemzetnek szép darabjait el ne csúfítaná, sem édes hazánk nyelvét ne korcsosítaná.»²⁾

TOLDY maga is érzi, hová ragadta merészsége, s az ellene zúgó gáncsok hatása alatt családi nevét is megváltoztatja. «Ezt — írja KAZINCZYNAK 1826. máj. 20-dikán — azért is teszem, hogy összemarczonglott nevem ezen túli dolgozásaim olvasásától a publikumot el ne rettentse.» Kezdi belátni, hogy a lecsillapúlt harcz felújítása nemcsak nem siettetí a győzelmet, hanem még kétséssé is teheti. Ekkor jut eszébe, hogy maga a vezér is megdöbbenve olvasta túlzásait s ezért kérdezte, minek az a *sok*? «Akkor is éreztem én — folytatja TOLDY id. levelében — e kérdés súlyát, de még nem bírtam magamat hibáim alól felszabadítani. Ígérem, hogy ha még írok, nem lesz botránkozttató a mit írok.»³⁾ E támadások sokáig sajogtatták az ifjú TOLDY

¹⁾ U. o. 35. l.

²⁾ *Tud. Gyűjt.* 1834. évf. II. f. 86—102. l. s a IX. f. 84—108. l.

³⁾ *Kazinczy F. levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével*, Pest, 1860. 27—28., 38. l.

szívét, s emlékek soha sem halványult el teljesen. Még pályája vége felé is panaszkodik, hogy a húszas években az írókat csak ábrándozóknak nézték, a kiket jogosulatlan ambitio vezetett, s «a ki — írja *Visszaemlékezéseiben* — még ezen kívül az újító hírében is állott, arra mint nyelvrontóra, ártalmas egyénre, sőt hazaárulóra azután is újjal mutattak». ¹⁾ Megerősíti ezt GUZMICS is, a ki még 1825. szept. 29-dikén írt levelében is így szól: «A vakbuzgóságú theologus nem retteg jobban az eretnekségtől, mint ezek a mi jó barátaink a nyelvújítástól.» ²⁾

Azonban KAZINCZY nemcsak TOLDY, hanem KOVACSÓCZY túlzásait is aggódva nézi. Különösen az *Aspasia* előszaván ütközik meg, a melyet «oláh czifraságúnak» mond. «Mi az a *kellemkecs, szellemgyümölcs?* kell-e az?» — kérdi. «Mi vagyunk az okai — írja TOLDY-nak 1824. szept. 27-dikén, — hogy a DÖB-RENTIEK bennünket *nyelvtörőknek* nevezgetnek.» ³⁾ Kiállhatatlannak találja az *Aspasia* prózáját, mely az ő elveinek és gyakorlatának valóságos meghamisítása. «Azt a görög leányt (t. i. az *Aspasiát*) — írja KAZINCZY KIS JÁNOS-nak 1824. szept. 23. — ezek az én ultráim behalmozák üvegklárrissal s nem gondolnak vele, ha az üveg is, csak halmozva álljon, s sikoltsanak színei.» ⁴⁾ Ugyanezt mondja az *Aspasia* bírálója is, ⁵⁾ a ki barátja a mérsékelt újításnak, de a TOLDY, KOVACSÓCZY és HELMECZY túlzásaitól méltán félti az eddigi vívmányokat is. «Vakmerőség — úgymond — az új szókat drága pénzen az olvasó nyakára tolni.»

Elismeri ugyan KAZINCZY, hogy az *Aspasiában* megjelent verses művek egy sorba tehetők a *Hcbe* és *Aurora* hasonló dolgozataival, de az újítás győzelmére nézve az egész vállalat alig érdemel némi figyelmet, hanemha az ellenfél izgalmait ébreszti csak. Nem csoda, hogy a puristák még mindig nem akarnak nyugodni: «a mi felünk is sok okot ad nekik a panaszra» — mondja KAZINCZY. Pedig a kibékülés folyamata nemcsak megindult, hanem évről-évre közelebb jut a végponthoz. Az *Aurora*

¹⁾ *Budapesti Szemle*, 1879. évf. 38. sz. 387. l.

²⁾ *Kézirat*, a sz. Benedek-rend pannonthalmi könyvtárában.

³⁾ *Kazinczy F. levelezése Kisfaludy Károlylyal*, stb. 37. l.

⁴⁾ *Kézirat*, KIS GYULA birtokában.

⁵⁾ *Tud. Gyűjt.*, 1824. évf. IX. f. 84—108. l.

egymaga többet tesz az ő irányának diadalára, mint minden elméleti fejtegetés. «Emelkedésünknek, nyelvben és mesterségben, s évről-évre, — írja KAZINCZY a *Hebe* és *Aurora* IV. kötetének bírálatában ¹⁾ — nincs bizonyosabb barometruma (ha így szólani szabad), mint két zsebkönyveink » «Mi úgy hiszszük — folytatja — hogy *ügyünknek hasznosabb szolgálatot e nemben még senki nem tevé*... Általok szaporodik naponként és leginkább mind olvasóink száma, s előmenetelünk egyenesen attól függ... El lévén készülve a nyelv, ki lévén irtva az út: egy évtized alatt csudákat fogunk látni.»

S vajjon mi tűnik legjobban szemébe KAZINCZYNak, midőn KISFALUDY KÁROLY műveit olvassa? Az, hogy «magyarsága velős», a melyhez szerencsésen kapcsolja a francia és német nyelv erejét és kecsességét, hogy azokkal anyanyelvét nemesíthesse, «általhozván ide azoknak kényességeket, de a mi szép nyelvünk virágairól el nem felejtkezvén». E műtetre — úgy mond — nagy szüksége van a magyar nyelvnek, mert még nem régóta művelik, s végre is «minden nyelv tanúlt a mások példáján». Hiába ellenzik az idegenszerű szépségek átültetését: a természet rendje parancsolólag követeli. Igenis «tisztelni kell a szokást és a grammatikát, s jaj annak, a ki törvényt nem ismer, de az izlés nem kevésbbé szükséges és biztos vezér». ²⁾ KISFALUDY KÁROLY *Aurorájából* meggyőződhetett a mester, hogy szavai nem a pusztában hangzottak el. A tanítvány hűséges követője lőn nemcsak az új szellem továbbfejlesztésében, hanem a közügy iránti áldozó készségben is, a mire az idők súlya ösztönözte, midőn «elfajúlt gazdagjaink szunnyadtak». «Te, — írja KISFALUDY KÁROLY KAZINCZYNak 1823. január 10-dikén — ki annyit áldozál, szenvedél nyelvünkért, aggodt napjaidban láthassad, hogy fényes nyomdokaidat bár gyengébb erővel, követni törekszünk. Én neked sokat köszönök, és ha valaha oly szerencsés lehetek jót teremteni: lelked sugalása vezetend előre.» ¹⁾

KAZINCZY nem tartja obligát dicséretnek KISFALUDY KÁROLY

¹⁾ *Felsőmagyarországi Minerva*, 1826. évf. 696—704. l.

²⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XVII. köt. 116. l.

³⁾ *U. o.* XVIII. köt. 233. l.

vallomását. Hiába hányják szemére a pesti és dunántúli írók s még DÖBRENTAI is, hogy azoknak kedvez, a kik «szavait felkapkodják és a neologia felén állanak.» Hiába mondja maga KISFALUDY KÁROLY is, hogy az ifjú írókra szórt magasztalás elbizakodottakká teheti őket: KAZINCZY az új írók munkáiban, KISFALUDY KÁROLY csatlakozásában törekvéseit méltán megkoronázva látván, nem hallgat «az üres gyanúra», mely a győzelemből fakadt örömet többé nem csökkentheti.

A *Hebe* és *Aurora* a nyelvújítás elveit győzelemre vezeti a gyakorlati életben. S még azok is, a kik az ifjú írók újításain felakadnak, mert azok «igen gyakran visszaélnék az olvasó közönség mértékletes türésevel, s olyanok is faragnak, rontnak, bontnak, vagdalnak, tóditanak, újítanak minden büntetés nélkül» a magyar nyelvben, a kik ez által «szentségtörő gonoszságokat» követnek el: kénytelenek megvallani, hogy «mind e mellett is inkább lehet a visszaélést elszenvedni, mint a szerfelett való keménység által a nyelv kifejlődését hátráltatni, mert az idő rosta, melyből a rossz szók úgyis ki fognak hullani». ¹⁾ A KULCSÁR lapja is azért örvend az *Aurora* III. kötetének, mert «a nemzeti nyelv csinosodásának mezején... különös példákkal tűnik fel» s «a nemzeti nemes érzést, a *csinosodott nyelv megkedvelését* és a nemzeti literatúrájának szebb ízléssel készült munkáknak kiadásával való felemelését hathatósan segítheti». ²⁾

Az ifjú BAJZA JÓZSEF hasonlóképen úgy látja, hogy az ellenfél vezérei lassankint mind elhallgatnak, a közvitézek pedig csak «machinák», a kik valami derekasabbat önerejükből úgy sem vihetnek véghez. «Ügyünk szent — írja KAZINCZYNak 1825. decz. 11-dikén — s erős hittel hiszem, hogy győznie kell köztünk is, mint minden most már felettünk álló nyelvekben s nemzet-ajkakon.» ³⁾ És ámbár midőn a mesternek *Galotti Emilia*-fordítását olvassa s észreveszi a fordító azon törekvését, hogy ok nélkül nem akarja többé ingerelni a puristákat, a kik bizonyára azt fogják kiáltani az újítóknak, hogy «hátra felé bal-

¹⁾ *Tud. Gyűjt.*, 1823. évf. XI. 107—115. l.

²⁾ *Hazai és Külföldi Tud.*, 1823. évf. 35. (okt. 29-diki) sz.

³⁾ *Kazinczy F. Levelezése Kisfaludy Károllyal*, stb. 222. l.

lagdogálnak»: maga is óvakodik az ellenfelet tüzelni s épen e szempontból javasol néhány nyelvbeli javítást a fordításban. E javításokat KAZINCZY figyelembe vevén megjegyzi, hogy igazuk van barátainak, midőn azt mondják, hogy elijeszteté magát ellenfeleitől.

A *Hebén és Aurorán* kívül a *Felsőmagyarországi Minerva* is határozottan védelmébe veszi a megújított nyelv kincseit s nem tartózkodik kimondani, hogy «bátor, szép és tüzes elmék» törték meg a jeget, s ha néha-néha alámerültek is: ezért nem gúnyt, hanem részvevő hálát érdemelnek. A biztos izléssel párosult belátó elme meg tudja találni idejét és módját, mikor milyen új vagy régies kifejezést használjon, mikor kérjen kölcsön idegenből s mikor kutasson a saját rejtettebb virágai között. A «nagyon sietve szaporított merészségeket» kerülni fogja, tudván, hogy az olvasókat lassankint kell a jobbhoz, helyesebbhez, újhoz szoktatni. A mit tehát DESSEWFFY leveleiben s értekezéseiben eddig elszórtan kifejezett: annak lényegét mind összefoglalja az id. lap beköszöntőjében. Most is elítéli azokat, a kik «majd minden kitélt, minden szólásformákat külföldi, leginkább pedig német rámára vernek», olykor a tudósabb magyar előtt is érthetetlen, nem nyelvünk méhéből származó szokat koholnak ott is, a hol szükségtelen; a kik «kivetkőznek ugyan a józan magyarság érzéséből, de azért a helyes ízlés köntösebe belé nem öltöznek». Más szóval DESSEWFFY azt mondja, a mit évek óta hangoztatott, hogy «az újításban jobb a lassúság a sietésnél, és a kimélés a vakmerőségnél», mert «quod licet KAZINCZY, non licet HELMECZY».

Nem KAZINCZY ellen támad tehát, midőn józan mérsékletre int, hanem a HELMECZY és KOVACSÓCZY túlzásait ostromozza, a melyek — mint általában a tanítványok túlzásai — mindig oly sokat ártottak a reformok ügyének. «Te valódi reformátor vagy» — mondja KAZINCZYNak; de azt is hozzáteszi, hogy a mester nagyon kegyes bírāja tanítványainak s nem meri nekik őszintén megmondani az igazat, hogy a vakmerő előre rohanástól őket visszatartsa. DESSEWFFY bátrabban szólhat az ifjabb írókhoz, de egyszersmind «a zordon óságok imádóit» sem kiméli.*)

*) 1825. jan. 3. levele, a M. Tud. Akad. könyvtárában: *M. Irod. Lev.* 4r. 33. sz.

ISTVÁN is úgy van meggyőződve, hogy a mester követői «túl-
lágáltak és hágnak a szabadság és okosság határán», s KAZINCZY-
nak legfőbb kötelessége, hogy követőit korlátok közé szorítsa.
«Most — írja id. levelében — csak az minden óhajításunk vége,
hogy alkalmunk legyen a nádorispán elébe a dicsőség ösvényén
állítani.»

Még fontosabb KIS JÁNOS felszólalása az írók feladatáról a
nyelv bővítése szempontjából. A mint 1814-ben tartózkodás nél-
kül mondta el észrevételeit a nyelvújításról: 1825-ben hasonló-
kép ismétli régi meggyőződését. Akkor, bármennyire szeretne
volna széphalmi barátja tetszését megnyerni, nem tudta elhall-
gatni az újítás veszedelmét; de most, bizonyára a fejlődő iro-
dalom hatása alatt, már ő is azt a felfogást vallja, hogy az
íróknak joguk van a nyelv egész kincstárában válogatni, az el-
avult szokat életre kelteni, a tájszókat általánosítani, sőt «mód-
jával új szokat és szólásokat is alkotni». WIELAND, JENISCH és
a nyomokba lépő KAZINCZY után ő is azt hirdeti, hogy a nyelvet
igazában a nagy írók művelik ki. Különösen a költők szabad-
ságát védi, a melyet korlátok közé rekeszteni a világért sem
akar a nyelv-mívelésre nézve sem, ha azt akarjuk, hogy a költők
jellemzetes kifejezést adjanak érzelmeik és gondolataik legfino-
mabb árnyalatainak is. Nem szabad hát őket hibáztatni, ha
«szokatlanabb kiejtésekkel, merészebb metaphorákkal vagy elavult
és új szókkal» élnek; mert «náluk a szók nemcsak hangok,
hanem egyszersmind színek, rhytmusok és melodiák is». Mind
ebből azt következteti KIS JÁNOS, hogy a jó írók fő törvénye
nem a közbeszédbeli nyelvszokás, hanem a művelt ízlés. Azonban
a nyelv természetét meg nem szabad sérteni.

Így törekszik KIS JÁNOS a nyelvújításnak immár a gyakor-
latban is győzedelmeskedő elveit a puristák felfogásával kiegyez-
tetni s az irodalmi pártok kibékülését előmozdítani.

Nem osztozik gr. TELEKI LÁSZLÓ nézetében, hogy az újítók
véggkép elrontják nyelvünket. Szerinte, ha valamely író visszaél
a természetből neki adott szabadsággal, nem kell félnünk, hogy
nyelvünk elkorcsosul; erre elég meggyőző példát nyújt a francia
nyelv. A rossz próbák ép oly hamar feledésbe merülnek, mint
a hogy a buborékok elmúlnak. «*Bátran tegyenek hát azok —*
mondja — a kik a könyvirásra belső hivattatást éreznek s ele-

gendőképen el vagynak mind a természet, mind a szorgalom által készítve, *a nyelv csinostásában szükséges újításokat.*»¹⁾

Íme a gr. TELEKI JÓZSEF pályaművének hatása. KIS JÁNOS is azt hirdeti, hogy az újítók elleni gyűlöletnek s felháborodásnak nincs igazi oka, sőt a nyelv kimívelését az írói szabadság érvényesülésétől reméli. Ő is, mint az ifjabb írók, tartózkodás nélkül vallja, hogy KAZINCZY nélkül a magyar nyelv fejlődése vagy egyáltalában meg sem indult, vagy egészen más irányt vett volna, s hogy az ő nyomdokain most már sokkal könnyebb és biztosítva van a haladás. GUZMICS KAZINCZY pályájának sikereit látja a *Hebe* és *Aurora* legkitünőbb dolgozataiban. «Engedd vallanom, — írja hozzá — hogy az a csin, kellem, mely későbbi íróinkat karakterizálja, a te mived, melyben még azok is követnek, a kik újításaidat gáncsolják, ha ízléssel akarnak írni. Te nyelvünkön egy boldog fordítást tettél, melyen neki előbb-utóbb átesni kellett, s ezért ezer hála fog követni a kései maradék szívéből is.»²⁾

Az izgató vezér látnoki lélekkel tekint a jövőbe s tanítványait a felvirágzó irodalom képviselőiként üdvözli; ő maga pedig belenyugszik azon gondolatba, hogy ő és pályatársai mihamar csak a múltéi lesznek. De ha a másvilágon új életre ébredhetne, azt kérné a felsőbb hatalmasságtól, hogy szerezze meg neki a legújabb magyar műveket, azokban találna ő igazán mennyei örömet. Nem szorúl már fegyvertársakra, hogy eszméit győzelemre segítsék, az ő irányában megindult irodalmi fejlődésnek természetes rendje biztosítja azt. Felesleges többé minden szó, minden érv. Az új írók művei a legékesebben szóló bizonyítékok, hogy az újítás szelleme mikép indította haladásnak a nemzetet. «Nekem — írja DÖBRENTENEK azon szemrehányásaira, hogy csak azokat magasztalja, a kik «a neologia felén állanak», 1822. decz. 23-dikán — semmi szükségem a győzedelemnek ezen újabb jelére; *Hebe* és *Aurora* végtől-végig azt kiáltják, s a *kérdés örökre el van döntve.*»³⁾

¹⁾ *Felsőmagyarországi Minerva*, 1825. évf. 173—176. l.

²⁾ *Kazinczy F. Lev.*, XVIII. köt. 214. l.

³⁾ U. o. 222. l.

irodalom között. 20 f. — V. *Barna F.*: Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. 60 f. — VI. *Tel'fy*: Rankavis Kleon új-görög drámája. 60 f. — VII. *Imre S.*: A nevek uk és ik személyragairól. 40 f. — VIII. *Ballagi M.*: Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. 40 f. — IX. *Vámbery*: A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. 20 f. — X. *Volf Gy.*: Bátori László és a Jordánszky-codex bibliatörténete. 20 f. (1877—1879.) — VIII. k. I. *Dr. Ábel J.*: Corvin-codexek. 1 K 20 f. — II. *Barna F.*: A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. 1 K. — III. *Dr. Genetz A.*: Orosz-lapp utazásomból. 40 f. — IV. *Gr. Zichy Á.*: Tanulmány a japáni művészetről. 2 K. — V. *Szász K.*: Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. 20 f. — VI. *Hunfalvy P.*: Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. 40 f. — VII. *Mayer A.*: Az úgynevezett lágy aspiráták phonetikus értékéről az ó-indben. 1 K 20 f. — VIII. *Dr. Ábel J.*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Pozder K.*: Ujperzsa nyelvjárások. 1 K. — X. *Imre S.*: Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. 60 f. (1879—1880.) — IX. k. I. *Budenz J.*: Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. 20 f. — II. *Gr. Zichy Á.*: A Boro-Budur Jáva szigetén. 80 f. — III. *Ballagi M.*: Nyelvünk újabb fejlődése. 40 f. — IV. *Vámbery*: A hunnok és avarok nemzetisége. 60 f. — V. *Hunfalvy P.*: A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. 60 f. — VI. *Szász K.*: Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. 10 f. — VII. *Barna F.*: Ős vallásunk főistenei. 80 f. — VIII. *Dr. Ruzsicska K.*: Schopenhauer aesthetikája. 20 f. — IX. *Barna F.*: Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. 60 f. — X. *Dr. Kont I.*: Lessing mint philologus. 60 f. — XI. *Bogisich M.*: Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. 1 K. — XII. *Simonyi*: Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. 40 f. (1880—1881.) — X. k. I. *Simonyi*: A jelentéstan alapvonalai. 60 f. — II. *Heinrich G.*: Etzelburg és a magyar hűnmonda. 40 f. — III. *Hunfalvy P.*: A M. T. Akadémia és a szuomi irodalmi társaság. 40 f. — IV. *Joannovics*: Értsük meg egymást. 60 f. — V. *Ballagi M.*: Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. 20 f. — VI. *Dr. Pecz V.*: Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. 1 K 20 f. — VII. *Szász K.*: Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. 20 f. — VIII. *Bogisich M.*: Cantionale et Passionale Hungaricum. 60 f. — IX. *Jakab E.*: Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. 1 K. — X. *Heinrich G.*: Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula kultag felett. 80 f. — XI. *Bartalus*: Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez. 80 f. — XII. *Bánóczy J.*: A magyar romantícismus. 20 f. — XIII. *Bartalus I.*: Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. 80 f. (1882.) — XI. k. I. *Hunfalvy P.*: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? 40 f. — II. *Tel'fy*: Ujgörög irodalmi termékek. 80 f. — III. *Tel'fy*: Középkori görög verses regények. 60 f. — IV. *Dr. Pozder K.*: Idegen szók a görögben és latinban. 1 K. — V. *Vámbery*: A csuvasokról. 60 f. — VI. *Hunfalvy P.*: A számlálás módjai és az év hónapjai. 40 f. — VII. *Majláth B.*: Telegli Miklós mester magyar catechismusa 1562-ik évből. 20 f. — VIII. *Dr. Kiss I.*: Káldi György nyelve. 1 K. — IX. *Goldziher*: A muhammedán jogtudomány eredetéről. 20 f. — X. *Barna F.*: Vámbery Ármín «A magyarok eredete» című műve néhány főbb állításának bírálata. 1 K 20 f. — XI. *Ballagi M.*: A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a Nyelvőr. 40 f. — XII. *Vámbery*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. 60 f. (1883—1884.) — XII. k. I. *Dr. Kont I.*: Seneca tragédiái. 1 K 20 f. — II. *Dr. Nagy S.*: Szombatos codexek. 60 f. — III. *Szász B.*: A reflexív és valláserkölcsi elem a költészetben s Longfellow. 60 f. — IV. *Kúnos és Munkácsi*: A belviszonyragok használata a magyarban. 1 K. — V. *Vámbery*: A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. 1 K. — VI. *Volf Gy.*: Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? 1 K. — VII. *Thury J.*: A kasztamuni-i török nyelvjárás. 1 K. — VIII. *Tel'fy*: Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. 40 f. — IX. *Kalmány L.*: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. 40 f. — X. *Brassai*: A mondat dualismusa. 1 K 20 f. — XI. *Gr. Kun G.*: A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. 80 f. — XII. *Ábel J.*: Isota Nogarola. 1 K. (1884—1885.) — XIII. k. I. *Heinrich G.*: Kudrun, a monda és az eposz. 80 f. — II. *Barna F.*: A votják nép multja és jelene. 60 f. — III. *Goldziher I.*: Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. 80 f. — IV. *Ábel J.*: A homeroszi Demeter-hymnusról. 1 K. — V. *Barna F.*: A votjakok pogány vallásáról. 40 f. — VI. *Szarvas Gábor*: A régi magyar nyelv szótára. 20 f. — VII. *Budenz J.*: Egy kis vizsgálag Vámbery Ármín ur válaszára. 40 f. — VIII. *Szil'y K.*: Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. 20 f. — IX. *Bogisich M.*: Szegedi Lénárt énekeskönyve. 1 K. — X. *Joannovics*: Szőrendi tanulmányok. I. rész. 60 f. — XI. *Pecz V.*: A kisebb görög tragikusok tropusai. 20 f. — XII. *Tel'fy*: Heraclius. Rankavis Leon hellén drámája. 60 f. (1885—1886.) — XIV. k. I. *Ábel J.*: Az ó- és középkori Terentius biographiák. 80 f. — II. *Joannovics*: Szőrendi tanulmányok

II. rész. 80 f. — III. *Barna F.*: A mordva nép házassági szokásai. 60 f. — IV. *Télfy*: Jelentés ujhellén munkákról. 60 f. — V. *Kálmány L.*: Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. 20 f. — VI. *Putnoky M.*: Etymologicum magnum Romaniae. 40 f. — VII. *Simonyi*: A magyar szótók. 60 f. — VIII. *Simonyi*: A nyelvújítás történetéhez. 40 f. — IX. *Brassai*: Szórend és accentus. 80 f. — X. *Télfy*: Három francia hellenista és a volapük. 40 f. — XI. *Némethy G.*: Euhemerii reliquiae. 1 K 20 f. — XII. *Vikár B.*: Gáti István steganographiája, kapcsolatban a modern stenographiával. 80 f. (1887—1889.) — **XV. k. I. Dr. Schreiner M.**: Az iszlám vallásos mozgalmak az első négy században. 60 f. — II. *Haraszi*: André Chénier költészete. 3 K. — III. *Simonyi*: Kombináló szóalkotás. 80 f. — IV. *Hunfalvy P.*: Az aranyosszéki mohácsi nyelvmélekek. 30 f. — V. *Zichy A.*: Psychiatria és politika. 20 f. — VI. *Télfy*: Ujabb hellén munkák és a hellén nyelvtanítás. 1 K 20 f. — VII. *P. Theureux E.*: A magyar zene tudományos tárgyalása. 40 f. — VIII. *Asbóth O.*: A hangsúly a szláv nyelvekben. 1 K 60 f. — IX. *Simonyi*: A nyelvújítás és az idegenszerűségek. 1 K 20 f. — X. *Télfy*: Kisfaludy Károly «Mohács»-a görögül. 80 f. — XI. *Dr. Kégl S.*: Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből. 3 K. — XII. *Gróf Kun G.*: Ujabb adatok a kún Petrarca-Codexhez. 30 f. (1889—1892.) — **XVI. k. I. Fényi**: A besztercei szószerzet. 4 K. — II. *Goldziher I.*: A pogány arabok költészetének hagyománya. 1 K 20 f. — III. *Asbóth O.*: A szláv szók a magyar nyelvben. 90 f. — IV. *Pecz V.*: Paraspondylos Zotikos költeménye a várnai csatáról. 60 f. — V. *Télfy*: Új-görög munkák ismeretése. 40 f. — VI. *Télfy*: Két új-görög nyelvtan magyarul és a mai görög verstan. 40 f. — VII. *Szamota I.*: A Murnelius-féle latin-magyar szójegyzék 1533-ból. 1 K. — VIII. *Hegedüs I.*: Guarinus és Janus Pannonius. 1 K 60 f. — IX. *Dr. Kunos I.*: Kisázsia török dialektusairól. 90 f. — X. *Hegedüs I.*: Dicsének Jacobus Ant. Marcellusra. Irta Janus Pannonius. (1892—1897.) — **XVII. k. I. Dr. Mahler**: Egyiptologiai tanulmányok a chorologia köréből 30 f. — II. *Kúnos*: Naszreddin hodsa tréfái. 3 K. — III. *Kégl S.*: A perzsa népdal. 90 f. — IV. *Melich J.*: Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? 1 K 20 f. — V. *Kozma F.*: Brassai Sámuel mint aesthetikus és műkritikus. 2 K. — VI. *Dézi L.*: Sz. Agoston reguláinak magyar fordítása Caelius (Bánffy) Gergelytől. 2 K. — VII. *Vadnai*: Czako Zsigmond ismeretlen drámai költeménye. 30 f. — VIII. *Gyomlay*: Szent István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről. 1 K 20 f. — IX. *Mahler*: Adalékok az egyiptomi nyelvhez. 60 f. — X. *Id. Szimyei J.*: Az első magyar bibliographus. 60 f. (1893—1901.) — **XVIII. k. I. Gyomlay**: Böles Leo Taktikája mint magyar történelmi kútforrás. 1 K. 20 f. — II. *Katona L.*: Temesvári Pelbárt Pélldái. 1 K 20 f. — III. *Némethy G.*: A római elegia viszonya a göröghöz. 48 f. — IV. *Thúry J.*: A «Behdset-ül-Lugat» csagatáj szótár. 1 K 20 f. — V. *Katona L.*: Alexandriai sz. Katalin legendája középkori irodalmunkban 1 K 60 f. — VI. *Dr. Cserép J.*: Határidőszámítás a rómaiaknál. 40 f. — VII. *Thúry J.*: Török nyelvmélekek a XIV. század végéig. 1 kor. — VIII. *Szilasi M.*: Adalékok a finn-ugor palatalis mássalhangzók történetéhez. 1 kor. — IX. *Kégl S.*: Szenáji. 3 kor. — X. *Katona L.*: A Teleki-codex. 1 kor. 60 f. — **XIX. k. I. Bayer**: Egy magyar Eszther-dráma. 60 f. — II. *Haraszi*: A renaissance francia színiköltészete és a színszerűség. 1 kor. 20 f. — III. *Thúry J.*: A közép-ázsiai török irodalom. 1 kor. 50 f. — IV. *Melich J.*: A brassói latin-magyar szótár-töredék. 60 f. — V. *Pecz V.*: A classica philologia jövője. 60 f. — VI. *Hegedüs I.*: Petrarca «Szózatja». 50 f. — VII. *Kúnos I.*: Ada-Kaléi török népdalok, fordítással és jegyzetekkel. 2 kor. — VIII. *Cserép J.*: C. Julius Caesar commentariussainak folytatásai és Asinius Pollio. 80 f. — IX. *Melich J.*: Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szójegyzéke 1590-ből. 3 K. — X. *Kégl Sándor*: Dsélál ed-Din Rûmî négy soros versei. 1 K 50 f. — **XX. k. I. Ferenzi Zoltán**: Petöfi és asocializmus. 1 K. — II. *Schmidt J.*: Az itáliai nyelvcsalád helyzete azindogermán nyelvek körében. 1 K 50 f. — III. *Asbóth Oszkár*: Szláv jövevényszavaink. (I. rész.) 2 K. — IV. *Melich J.*: Révai Miklós nyelvtudománya. 1 K. — V. *Némethy Géza*: Ovidius és Lygdamus. 1 K. — VI. *Geyza Némethy*: De epodo Horatii cataleptis Vergilii inserto. 1 K. — VII. *Goldziher Ignác*: Uri János. 30 f. — VIII. *Horváth Cyrill*: Joannes Vercellensis és a magyar Margit-legenda. 90 f. — IX. *Vári Rezső*: A ciliciai Oppianus Halientikájának kézirati hagyománya. I. (bevezető) rész. — X. *Asbóth Oszkár*: A j á gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban. 1 K 20 f. — **XXI. k. I. Geyza Némethy**: De Ovidio Elegiae in Messallam auctore. 60 f.

Megrendelhetők, a mennyiben még készletben vannak, a Magyar Tud. Akadémia Könyvtár-hivatalában Budapest, V. Akadémia-utca 2.